

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

“SİNEKLİ BAKKAL” ROMANININ CÜMLE
TÜRLERİNİN İNCELENMESİ

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. OSMAN UYANIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİDE ÜNSAL

KONYA- 2010

ÖN SÖZ

Dil, bir milletin geçmişten bugüne taşıdığı en önemli kültür mirasıdır. Dilin kültürel değerinin yanında, millî birlik ve beraberliği sağlayıcı unsur olması da millet hayatındaki önemini ve değerini ortaya koyar.

Dili korumak, geliştirmek ve gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarmak için dilin kendine özgü kuralları çok iyi bilinmelidir. Sağlam, kolay anlaşılır bir dil bilgisi, dilin öğrenilmesinde, gelecek nesillere aktarılmasında çok önemli rol oynar. Dil bilgisi alanında yapılan çalışmalar bu açıdan oldukça değerlidir.

Cümle, dilin en önemli yapı taşlarından biridir. İnsanoğlu, duygularını ve düşüncelerini cümle kalıpları içerisinde alıcıya ulaştırır. Cümleler, duygu ve düşünceleri şekle sokan, iletilecek anlamı, herkes için ortak hale getiren dil birlikleridir. Cümlelerin yapısı, anlamı, kuruluş, bağlanış biçimi bu açıdan iyi incelenip, tanımlanmalıdır. Cümlelerin sınıflandırılmasındaki görüş farklılıkları en aza indirilip, dilimiz açısından en doğru ve isabetli yorum ve görüşler esas alınmalıdır.

Dili en iyi şekilde kullanan yazarların ve şairlerin eserleri incelendikçe dilimizin zenginliği daha somut biçimde ortaya çıkacak dil kuralları en iyi şekilde ifade edilecektir. Tezimizin konusu bu açıdan Mücadele Dönemi kadın yazarlarımızdan Halide Edip Adıvar'ın Sinekli Bakkal romanı üzerinde şekillenmiştir. Roman cümlelerinden örneklerle cümle türleri açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma yapılırken sadece cümle türleri üzerinde durulmuştur. Cümle örneklerine, önce sayfa sayısı daha sonra satır numarası düşülerek yer verilmiştir, birden fazla satırda geçen uzun cümleler, başlangıcının olduğu satır numarası ile belirtilmiştir.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Halide Edip Adıvar'ın hayatı, sanatı ve eserlerine değinilmiştir. Romanın konusu ile yer, zaman ve şahıs unsurları kısaca açıklanmıştır. Türkçedeki cümle türleri tanımlanıp, açıklanıp bu cümle çeşitlerine romandan örnekler verilmiştir. İkinci kısım roman cümlelerinin yapısına, anlamına, yüklemine yerine, yüklemine türüne göre tahlil edildiği cümle tahlilleri kısmıdır. Ek başlığı altında, ilköğretim ikinci kademedeki Türkçe

öğretiminde, cümle türleri konusunda MEB'in Öğretmen klavuz kitabında (2009-2010 eğitim- öğretim yılı) hedeflenen kazanımlara yönelik etkinlik örneklerine yer verilmiştir.

Roman incelenirken, romanın Özgür yayınları tarafından hazırlanan 1999 yılındaki baskısı kullanılmıştır. Zira bu baskıda romanın özgün dili ve üslubu korunmuş, romanda açıklama gerektiren kelimeler sadeleştirilmeyip, bu kelimelerin günümüz Türkçesindeki anlamları dip not olarak verilmiştir. Tezimizdeki örnek cümlelerin de daha iyi anlaşılması için kelimelerin açıklamasının yer aldığı bir sözlük hazırlanmıştır.

Cümle türleri sınıflandırılırken romanda örneğine rastlanmayan ya da çok az rastlanan cümle türlerine de değinilerek çalışmanın kapsamlı olması amaçlanmıştır. Cümle şekilleri mümkün olduğunca bol örnekle açıklanıp, cümle türüne en iyi, en doğru örneği teşkil eden cümlenin yer almasına özen gösterilmiştir. Eser cümleleri, en son TDK tarafından kabul edilen imla kurallarına göre düzenlenmiştir.

Tezimizde Halide Edip Adıvar'ın önemli eserlerinden olan "Sinekli Bakkal" romanı ele alınarak yazarın dili kullanım biçimine dikkat çekilmek istenmiş, Türkçe cümle türlerine en iyi örnekler barındıran "Sinekli Bakkal" romanıyla Halide Edip Adıvar'ın kullandığı cümle türlerinin Türkçe Öğretimine kaynaklık etmesi amaçlanmıştır. Ayrıca farklı dil bilgisi kaynakları taranarak özgün ve doğru bir cümle türleri sınıflaması yapmak, amaç edinilmiştir.

Tezin hazırlanma aşamasında benden yardım ve desteğini esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Osman Uyanık'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Konya, 2010

Halide ÜNSAL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
SUMMARY	vi
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	vii
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	2
1. HALİDE EDİP ADIVAR’IN HAYATI, SANATI, VE ESERLERİ	2
1.1.Hayatı ve Sanatı	2
1.2.Eserleri	4
1.2.3. Romanları.....	4
1.2.4. Hikayeleri.....	5
1.2.5. Hatıraları	6
1.2.6. Tiyatroları.....	6
1.2.7. Fikir Eserleri	7
1.2.8. Çevirileri	7
2. SİNEKLİ BAKKAL	8
2.1. KONU	8
2.2. Yer	9
2.3. Zaman	10
2.4. Şahıslar.....	10
3.YAPILARINA GÖRE CÜMLELER	10
3.1. Basit cümle	13
3.1.1. Basit fiil cümleleri	15
3.1.2. Basit isim cümleleri	17

3.2. Birleşik Cümle	21
3.2.1. Ki' li Birleşik Cümle.....	22
3.2.2. Şartlı birleşik cümle	28
3.2.3. İç içe birleşik cümle	36
3.2.3.1. İç cümlesi zarf tümleci olan iç içe birleşik cümleler	37
3.2.3.2. İç cümlesi belirtisiz nesne olan iç içe birleşik cümleler	39
3.3. Sıralı cümle	40
3.3.1. Bağımsız sıralı cümleler	41
3.3.2. Bağımlı sıralı cümle.....	43
3.3.3. Karma sıralı cümleler.....	45
3.3.4. Bağlı cümle	47
3.3.4.1. İsim cümlelerinden oluşan bağlı cümleler	48
3.3.4.2. Fiil cümlelerinden oluşan bağlı cümleler.....	48
3.3.4.3. Hem isim hem fiil cümlelerinden oluşan bağlı cümleler:.....	49
3.6. Eksik cümle.....	49
4. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER.....	53
4.1. Fiil cümlesi	53
4.2. İsim cümlesi	57
5. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER	60
5.1. Düz Cümle	60
5.2. Devrik Cümle.....	61
6. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER.....	64
6.1. Olumlu Cümle.....	64
6.2. Olumsuz Cümle	65
6.2.1. Olumsuz isim cümleleri.....	65

6.2.2. Olumsuz fiil cümleleri	65
6.3. Soru Cümlesi.....	66
6.3.1. Olumlu soru cümleleri	68
6.3.2. Olumsuz soru cümleleri	68
6.4. Ünlem Cümleleri.....	69
İKİNCİ BÖLÜM.....	71
CÜMLE TAHLİLLERİ.....	71
SÖZLÜK.....	86
SONUÇ	88
KAYNAKÇA.....	91
EK.....	93
Özgeçmiş	100

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	HALİDE ÜNSAL		
	Numarası	075213011006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI/TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	YRD.DOÇ.DR. OSMAN UYANIK		
	Tezin Adı	“SİNEKLİ BAKKAL” ROMANININ CÜMLE TÜRLERİNİN İNCELENMESİ		

ÖZET

Kurallarının doğru ve açık biçimde tanımlanmasının, dilimizin doğru ve etkili şekilde öğretilmesinde önemli rolü vardır. Dil kurallarını içeren dil bilgisinin sağlam olması dilin gelecekteki etkililiğini artırarak toplumun gelişmesini sağlar. Dil bilgisine hâkim şair ve yazarlarımız, verdikleri eserlerle dil bilgisi öğretimine kaynaklık etmektedirler. Dile hâkim şair ve yazarların eserlerinin incelenmesi dil bilgisi öğretimine büyük katkılar sağlayacaktır. Bu bağlamda tezimizde Halide Edip Adıvar’ın Sinekli Bakkal romanını inceledik.

Tezimizde Halide Edip Adıvar’ın hayatı, sanatı ve eserleri üzerinde durulduktan sonra çeşitli kaynaklardan yararlanılarak cümle türlerinin sınıflamasına geçilmiş, bu sınıflamalara eserimizden örnekler verilmiştir. Cümle türlerinin çok çeşitli sınıflamaları arasından Leyla Karahan’ın görüşleri cümle türleri tasnifimize esas kaynak teşkil etmiştir. İkinci kısımda cümle tahlilleri verilmiştir. Ek başlığında cümle türleri etkinlikleri yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Cümle türleri, Türkçe öğretimi, Halide Edip Adıvar

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	HALİDE ÜNSAL		
	Numarası	075213011006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI/TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	YRD.DOÇ.DR. OSMAN UYANIK		
	Tezin İngilizce Adı	Examination of sentence types of Novel “Sinekli Bakkal”		

SUMMARY

Correct and clear definition of rules has an important role to teach our language accurately and efficiently. Firmness of the grammar including language rules provides development of society by increasing efficiency of language in future. Our some poets and authors having command of grammar have been the sources for grammar teaching with their works. Examination of the works of poets and authors having command of language shall provide great contributions in grammar teaching. In this connection, we have examined “Sinekli Bakkal” (Grocer with fly) novel of Halide Edip Adıvar in our thesis.

In our thesis, after discussing the life, art and works of Halide Edip Adıvar, various sources were examined, classification of sentence types was passed and examples from our works were provided for these classifications. Opinions of Leyla Karahan constitute a basic source for our sentence types among a great variety of classifications. In the second part, sentence analyses were provided. In the supplementary title, efficiency of sentence types took place.

Key Words: Sentence Types, Turkish Teaching, Halide Edip Adıvar

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Adı Soyadı	HALİDE ÜNSAL		
Numarası	075213011006		
Ana Bilim / Bilim Dalı	Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı/Türkçe Eğitimi Bilim Dalı		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
Tezin Adı	“SİNEKLİ BAKKAL” ROMANININ CÜMLE TURLERİNİN İNCELENMESİ		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

HALİDE ÜNSAL
Öğrencinin imzası
(İmza)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halide UMSAL	
	Numarası	075213011006	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türkçe Eğitimi (Türkçe Eğitimi)	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Osman UYANIK	
Tezin Adı		"Sinekli Bakla" romanının cümle türlerinin incelenmesi.	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ..... başlıklı bu çalışma 14.07.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Yrd. Doç. Dr. Közüm KARABÖRK
Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILDIZ
Yrd. Doç. Dr. Osman UYANIK (danışman)

GİRİŞ

Cümle türleri hususuna giriş yapmadan cümlenin dil bilgisindeki yeri ve önemine değinmek kapsamlı ve açıklayıcı olacaktır.

Cümle, çeşitli duyguların, düşüncelerin dönüştürüldüğü anlamlı söz birliklerinin bir yargı bildirecek biçimde bir takım kurallara bağlı olarak bir araya getirildiği dizidir. Anlamlı dil birlikleri olan kelimelerin, kelime gruplarının, çeşitli yardımcı öğelerin ve çekim eklerinin bir düzen içinde belli kurallara göre bir araya gelerek meydana getirdikleri karmaşık dizi cümleyi oluşturur. Gerektiğinde bu diziyi kolayca kurmak, dinleyenlerin veya okuyanların bundan bir anlam çıkarmasını sağlamak, canlılar arasında yalnızca insana has bir özelliktir. (Zülfikar, 1995: 114)

Cümle, insan duygularını ve düşüncelerini ileti kalıplarına dönüştüren söz birlikleridir. Bu açıdan dilin cümlelerinin yapısı, anlamı büyük değer kazanmaktadır. Türkçe öğretimi açısından şunu söylemek gerekir ki cümlelerin kapsamı ve şekilleri doğru açıklanmalı ve Türkçeyi düzgün kullanan edebiyatçıların cümlelerinden bolca örnekler verilmelidir.

Her alanda olduğu gibi dil bilgisi öğretiminde de uygulama yapmadan verilen bilgiler, kısa zamanda hafızadan silinir. Bol örneklerle desteklenen bir dil bilgisi öğretiminin daima müspet sonuç verdiği, bilinen bir husustur. (Karahana, 1999: 1)

Tezimizde cümle türlerine örnekler verilirken, bazı cümle türlerinin romanda önemli bir yer tuttuğu, bazı cümle türlerinin örneğinin romanda çok az olduğu görülmüştür. Verilen örneklerin sayısı bu sebeple eşit değildir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HALİDE EDİP ADIVAR'IN HAYATI, SANATI, VE ESERLERİ

1.1.Hayati ve Sanati

Halide Edip Adıvar meşrutiyet ve cumhuriyet devirlerinin tanınmış edebiyatçılarındanır. 1882'de İstanbul'da doğmuştur. Babası Ceyb-i Hümayun kâtiplerinden Mehmet Edip Bey'dir. Annesi Bedrifem Hanım'ı küçük yaşta kaybeden Halide Edip, çocukluk yıllarının büyük bir kısmını anneannesinin evinde geçirmiştir. Tipik bir Türk evi olan bu evde yazar, sanatçı kişiliğini kuvvetlendiren tesirleri almıştır.

Halide Edip Adıvar Amerikan Kız Kolejini bitiren ilk Türk kızıdır. Okul derslerinden başka özel dersler de almıştır. Kuran ve Arapça, İngilizce, musikini yanı sıra Salih Zeki' den matematik; Filozof Rıza Tevfik'ten felsefe ve edebiyat dersleri almıştır. Rıza Tevfik'ten aldığı edebiyat dersleri halk edebiyatına olan ilgisini artırmıştır. Mistik eğilimlerini geliştirmiştir. Salih Zeki' den ise pozitif ilimler ilimleri almıştır. Zıt tesirlerin bu etkisi Halide Edip Adıvar'ı ölçülü bir zihniyete sahip kılmıştır.

1901'de Amerikan Kız kolejini bitirmesiyle matematik öğretmeni Salih Zeki ile evlenmiştir. Bu evlilikten Ayet ve Zeki adlı iki oğlu dünyaya gelmiştir.

Halide Edip Adıvar'ın basında adının ilk çıkışı Abbot' dan yaptığı Mader (İstanbul 1897)adlı çeviriyledir. Ancak yazar olarak tanınması 1908 yılında II.Meşrutiyet'in ilanıyla başlamıştır. Tanin gazetesinde Halide Salih imzasıyla yazdığı yazılar büyük ilgi uyandırdı. Hikâye ve romanlarını da bu tarihten itibaren yayımlamaya başladı. Raik' in Annesi (Demet,1908 yarım kalmıştır, Resimli Roman Mecmuası,1909)'ni Heyula (Musavver Muhit,1908) takip eder.“Şehbal”, “Büyük Mecmua”, “Musavver Muhit”, “Resimli Kitap” dergilerinde yazdı. Kimi çağdaşları gibi, Edebiyat-ı Cedide” etkisiyle “mensur şiir” türünde örnekler veriyor, hikâyelerinde genç kadın psikolojisini işlemeye özen gösteriyordu. İlk öykülerini topladığı Harap Mabetler'le (1911),ilk romanı Seviye Talip (1910)büyük ilgiyle

karşılanmış, yazarın “Türkçe edebiyat lisanında birçok keşifler icat ettiği”(Yakup Kadri), “Türkçenin en güzel üslubuna ulaştığı”(Yahya Kemal) ileri sürülmüştü.

31 Mart Vak’ası üzerine Halide Edip çocuklarıyla birlikte Mısır’a kaçtı. Mısır’da iken İngiltere’den eğitimci Isabel Fry’ın davetini aldı ve çocuklarını kocasına bırakarak ilk defa İngiltere’ye gitti. Halide Edip bu seyahatinde birçok sanat ve ilim adamıyla tanıştı. Seviye Talip (1910) bu seyahatin izlerini taşır.

İkinci defa evlenmek isteyen eşi Salih Zeki’den, onu bu isteğinden vazgeçiremeyince boşandı (1910). Teali-i Nisvan Cemiyetinin kurucuları arasında yer aldı. Balkan Savaşları esnasında hastanelerde çalıştı. Türk Ocakları’nın faaliyetlerine katıldı ve Türk Yurdu’nda yazdı. 1917 yılında Dr. Adnan Adıvar’la evlendi. Cemal Paşa’nın davetiyle beraberinde genç öğretmenlerle birlikte Suriye ve Lübnan’a gidip okullar ve yetimhanelerle meşgul oldu. (1917).İstanbul’a dönüşünde Ziya Gökalp, Fuat Köprülü, Hamdullah Suphi, M. Emin Yurdakul ‘la birlikte “Türk Ocağı’nın Hars ve İlim” kuruluna seçildi. Darülfünun Batı Edebiyatı hocalığına atandı. (1918).Bir yandan da Robert Kolej’deki eğitim işleriyle uğraştı. Mütarekede Yahya Kemal’in de belirttiği gibi, “Wilson Prensipleri ve Amerikan Mandası” için toplantılar düzenlemeye, Amerikan Cumhurbaşkanı’nın barış önerilerinin tek kurtuluş yolu olduğunu söyledi. Daha sonra, Birinci Dünya Savaşı’ndan galip çıkan devletlerin Wilson Prensiplerine uymamaları üzerine, “bunların hiçbir maddi kıymeti kalmadığı” görüşüne varan Halide Edip,15 Mart 1919 tarihinde İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali üzerine İstanbul’da başlayan protesto toplantılarına katıldı ve ateşli konuşmalarıyla dikkat çekti. Bunlardan Fatih, Kadıköy ve Sultanahmet mitingleriyle şöhret kazandı. İşgalin ilk günlerinde Dr. Adnan Adıvar ile birlikte Anadolu’ya geçerek Ankara’ya gitti. Yaşamının bu dönemlerini Türk’ün Ateşle İmtihanı kitabında anlatır. Böylece Millî Mücadeleye fiilen katıldı. İstanbul Hükümetince kurulan Kürt Mustafa Divan-ı Harbi tarafından idama mahkûm edilenler arasında Halide Edip de vardır.

Cumhuriyetin ilanından sonra Dr. Adnan Adıvar’ın, Rauf Orbay, Kazım Karabekir, Ali Fuad (Cebesoy)la birlikte kurucuları arasında bulunduğu “Terakkiper Cumhuriyet Fırkası”nın kapatılması üzerine yurt dışına çıktı (1925). Uzun süre Fransa ve İngiltere’de yaşadı. Amerika’da Columbia Üniversitesi’nde (1931- 32).Hindistan’da Delhi İslam Üniversitesi’nde (1935) konuk profesör olarak çalıştı. Ülkeye dönüşünden kısa bir süre sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat

Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne profesör olarak atandı (1940).İzmir'den milletvekili seçildi (1950- 54). 9 Ocak 1964'te İstanbul'da öldü.

1.2.Eserleri

Halide Edip, asıl ününü romancılığıyla yapmış olmakla birlikte, hikâye, tiyatro, fikir eserleri, sohbet, makale türlerinde de kitap ve yazılarıyla tanındı. Eserlerin çoğu tefrika edildikten sonra kitap hâline getirilmiş; bu açıdan aşağıdaki listede, eserlerinin ilk yayım tarihleri ve nerede tefrika edildikleri, sonraki baskı tarihleriyle birlikte gösterilmiştir. Ancak çok baskı yapan kitapların bütün baskı tarihleri verilmemiş, sadece ilk tarihleri ve sonuncu tarihleri ile kaçınıcı baskı oldukları belirtilmiştir. Yabancı dillere tercümele de yine çevrildikleri tarihle birlikte gösterilmiştir.

1.2.3. Romanları

1. Heyula (Musavver Muhit 1909), 1983. 2.baskı (Kerim Usta'nın Oğlu ile birlikte).

2.Raik 'in Annesi (Demet 1908 yarım kalmıştır, Resimli Roman Mecmuası 1909),1924, 4. baskı 1973.

3.Seviye Talip 1910,1924 6.baskı 1987.

4.Handan (Tanin 1912) 1912,19. baskı 1989.

5.Yeni Turan (Tanin 1912) 1912,1924, 5.baskı 1982,(1916'da Almancaya çevrilmiştir).

6.Son Eseri (Tanin 1913) 1919, 1939 10.baskı 1988.

7.Sinekli Bakkal (Haber 1935) 1936,1942'de C.H.P roman ödülünü kazanmıştır.46. baskı 1993.İki defa filme alındı The Clown and His Daughter adıyla önce İngilizce yazılmıştır. (1935) 1944'te Fransızcaya 1954'te İspanyolcaya,1961'de Sırpçaya, Finceye çevrilmiştir).

8.Yolpalas Cinayeti (Yedigün 1936- 1937) 1937,1976 Filme alınmıştır.(1988)

9.Tatarcık (Yedigün 1938- 1939)1939, 14.baskı 1933

10.Sonsuz Panayır (Cumhuriyet 1946) 1946. 6.baskı 1987.

11.Döner Ayna (Yeni İstanbul1953),1954,5. baskı 1984 (Sevda Sokağı Komedyası ile birlikte)

12.Akile Hanım Sokağı (Hayat 1957) 1958,5.baskı, 1991 (Çaresaz'la birlikte)

13.Kerim Usta'nın Oğlu (Milliyet 1958,1974) 2.baskı 1983 (Heyula ile birlikte)

14.Sevda Sokağı Komedyası (Cumhuriyet 1959) 1971,3.baskı 1984. (Döner Ayna ile birlikte)

15.Çaresaz (Cumhuriyet 1961) 5.baskı 1991. (Akile Hanım Sokağı ile birlikte)

Hayat Parçaları 1963.

1.2.4. Hikayeleri

1.Harap Mabetler 1911,1924 6.baskı 1993.

2.Dağa Çıkan Kurt 1922, 1926, 1945, 1963, 1970.

3.Kubbede Kalan Hoş Sada 3.baskı 1991.

4.İzmir'den Bursa'ya (Yakup Kadri,Falih Rıfkı, Mehmet Asım'ın birlikte hazırladıkları bu kitapta bulunan Halide Edip'in üç hikayesi Dağa Çıkan Kurt'un 1963,1970 baskılarına alınmıştır). 3.baskı 1992

1.2.5. Hatıraları

1. Mor Salkımlı Ev: Yeni İstanbul'da bölüm bölüm 1951 ve 1955 senelerinde yayınlamıştır.1963, 7.baskı 1985. (İngilizcesi Memoris 1926 yılında yayınlanmıştır).

2. Türk'ün Ateşle İmtihanı: Millî Mücadele Hatıraları adıyla Hayat Mecmuasında 1959- 1975 (Eserin İngilizcesi The Turkish Ordeal adıyla önce Asia dergisinde neşredilmiş sonra kitap hâline getirilmiş 1928).10.baskı 1992.

1.2.6. Tiyatroları

1.Kenan Çobanları: 1918,1968. Mart 1916- 1917 ve Ağustos 1918'de oynanmıştır. (Eseri Ermeni bestekâr Vedi Sabra 1917'de Suriye'de bestelemiştir). 4.baskı 1991.

2.Maske ve Ruh: Maskeli Ruhlar adıyla Yedigün'de tefrika edilmiştir.1937, 1945, 1968 (Kenan Çobanları'yla birlikte basılmıştır). İngilizcesi Mask sor Souls adıyla 1953 yılında yayınlanmıştır.

1.2.7. Fikir Eserleri

1.İngiliz Edebiyatı Tarihi C.I. Başlangıçtan Elizabeth Devrine Kadar 1940
2.baskı 1946. C.II Elizabeth Devri ve Shakespeare 1943. C.II XVII. Asır ve Milton
1949.

2.Hindistan'ın İç Yüzü: Bir kısmı Tan Gazetesinde (1938) tefrika edilen bu
eserin tamamı Yeni Sabah'ta yayımlanmıştır. (1940).Kitap olarak çıkmamıştır. İlk
önce Inside India (1937) adıyla Londra'da basılmıştır.

3.Türkiye'de Şark Garp ve Amerikan Tesirleri: 1954'te Yeni İstanbul'da
tefrika edilmiştir.1955.Bu kitap da Turkey Faces West (1930) ve Conflict of East and
West in Turkey 1935 (3.baskı 1963) adlı kitaplarının birleştirilmesinden ortaya
çıkıştır. Conflict of East and West in Turkey Urdu diline de çevrilmiştir (1935).

4.Dr. Abdülhak Adnan–Adıvar: (1956) Dr. Adnan Adıvar 'ın dostlarının
çıkardığı bu anma kitabında sadece baştaki biyografi Halide Edip tarafından
yazılmıştır. Dr. Adnan Adıvar'ın Portresi”(s.6- 61).

1.2.8. Çevirileri

Gazete ve dergilerde dağınık olarak pek çok tercümesi olduğu gibi İngiliz
Edebiyatı Tarihi adlı eserinde de İngiliz Edebiyatından bazı parçaları tercüme
etmiştir.

1.Mader John Abott'tan 1897.

2.Rabür Han Flora Annie Steel'den(Terk Yurdu 1914)

3.Gizli Belde Valpole'dan (Vakit 1924) 1924

4.Hamlet (Shakespeare'den V.Turhan ve İngilizce semineriyle) 1941,1943

5.Nasıl Hoşunuza Giderse 1943 (V.Turhan ve İngilizce semineriyle)

6.Coriolanus 1945 (V.Turhan ve İngilizce semineriyle)

7.Antonius ve Cleopatra 1943,1949 (Mina Urgan ve İngilizce semineriyle)

8.Hayvan Çiftliği G.Orwell'den (Cumhuriyet 1952),1954,1966 (Çocuklar için 1966)

9.Marcus Antonius, Plutark'tan (Yeni İstanbul 1955)

2. SİNEKLİ BAKKAL

2.1. KONU

Yazarın olgunluk eseri sayılan Sinekli Bakkal, II.Abdülhamit devrinde geçmektedir. İstanbul'da Aksaray semtinde Sinekli Bakkal mahallesinin imamının kızı Emine, aynı mahallede bakkallık eden karagözcü ve orta oyuncu Tevfik ile babasının rızası olmadan evlenir.

Tevfik orta oyununda “zenne”(kadın) rolüne çıktığından mahallede “Kız Tevfik” olarak bilinmektedir. İmam çok tutucu ve katı bir insandır. İmamın kızı da babası gibi bağınaz olduğundan Tevfik'le geçinemez. Baba evine döner. Tevfik oyunlarda karısının taklidini yaptığından İstanbul'dan sürülür. Emine ise çocuğunu babasının evinde doğurur. Tevfik ve Emine'nin bir kızları olmuştur. Emine kızının adını Rabia koyar. Romanın başkahramanı Rabia'yı İmam, sıkı bir dini eğitim ile yetiştirir. Rabia hafız olur.

Abdülhamit'in Zaptiye Nazırı Selim Paşa da Sinekli Bakkal'da oturmaktadır. Rabia, Selim Paşa ve karısı Sabiha Hanım tarafından sevilmekte ve korunmaktadır. Çok güzel mevlit okuyan, çok güzel bir sese sahip olan Rabia'ya, aynı konağa gidip gelen Mevlevi şeyhi Vehbi Dede alaturka musiki dersi verir. Selim Paşa'nın, padişah karşıtı Jön Türkler taraftarı oğlu Hilmi'ye Piyano dersi vermek için konağa gidip gelen İtalyan piyanist Peregrini, kızın sesine hayran olur. Tüm İstanbul'da güzel sesi sayesinde ün sahibi olan Rabia, camilerde mevlit okumaktan kazandığı parayı imama verir.

Bir gün Tevfik sürgünden döner. Bakkal dükkânını açar. Rabia da babasıyla yaşamayı tercih eder. Rabia'nın çocukluğu dolayısıyla maruz kaldığı iki terbiye sistemi onda bir terkibe ulaşır ve ruh ile madde arasında dengenin kurulmasıyla sonuçlanır. Abdülhamit'in istibdat rejimini kaldırmak isteyen "Genç Türkler"(Jön Türkler),gizliden gizliye çalışmaktadır. Selim Paşa'nın oğlu Hilmi, Rabia'nın babası "Kız Tevfik"ten "Genç Türkler"in Avrupa'dan gelen ihtilalci gazetelerini Fransız postanesinden almasını ister. Tevfik kadın kılığına girer ve postanede gazeteleri alırken yakalanır. Durum anlaşılınca, Hilmi ile Tevfik Şam'a, ötekiler de Fizan'a sürülür.

Babasının oyun arkadaşı cüce ile yalnız kalan Rabia, imamın evine de dönmez. Bakkal dükkânını işletir, hafızlık yapar. Mahallede Rabia çok sevilmektedir. Selim Paşa konağında Rabia ile tanışarak onu sevmeye başlayan Peregrini, İstanbul'a yerleşir, Müslüman olur, Rabia ile evlenir. Kendinden yaşça küçük Rabia ile evlenen Peregrini Osman adını alır. İmam ölür. Rabia ile eşi imamın evine yerleşir çünkü Rabia hatıralarından ayrılmak istemez. Abdülhamit'e tam bağlı olan, padişah aleyhinde çalışanlara göz açtırmayan Selim Paşa, oğlunu bile bu uğurda sürgüne yollamıştır. Fakat daha sonra değişmeye başlar. İnsanlık duyguları daha ağır basar.1908'de Meşrutiyet ilan edilince Tevfik sürgünden döner. Rabia'nın kendi çocuğu da, doğu ve batı ruh iklimlerinden gelen farklı yapıda ana babayı birleştiren ve aileyi kuran bir varlık olur. Rabia, oğlu, eşi Osman, arkadaşları ve sürgünden dönen babası ile mutlu bir yaşama yelken açar.

2.2. Yer

Roman genel olarak İstanbul'un Aksaray semtindeki Sinekli Bakkal mahallesinde geçmektedir. Selim Paşa Konağı, Rabia ve babasının işlettiği bakkal da olayların geçtiği kapalı mekânlardandır.

2.3. Zaman

Romandaki olaylar, II. Abdülhamit döneminde geçmektedir. 1908 meşrutiyetin ilanı ile roman sona erer.

2.4. Şahıslar

Romanın ana karakteri Rabia'dır. Osmanlı toplumundaki fakir orta sınıf kadın tipini temsil eder. Eserdeki diğer başlıca şahıslar Rabia'nın babası Tevfik, Peregrini (Osman), Cüce Rakım, Vehbi Dede, Selim Paşa, Sabiha Hanım, Çingene Pembe'dir.

3.YAPILARINA GÖRE CÜMLELER

Dilimiz sağlam ve mükemmel bir mantıki yapıya sahiptir. Gerek kelime yapısında gerekse cümle dizilişinde istisna sayılan kurallara pek rastlanmaz. Ancak, bu kuralların ilmî kabullerinde anlayış farkı mevcuttur.

Türkçede “birleşik cümle” kavramı üzerinde bir fikir birliğine varılmamış olması, Türkçe öğretimi açısından önemli bir sorundur. Bu konudaki problemin temel kaynağı, fiilimsi dediğimiz isim-fiil, sıfat fiil, zarf-fiillerin birleşik cümle yapıp yapmadığı konusundaki ayrılıklardır. Yapılarına göre cümle çeşitleri her dilci tarafından farklı sınıflandırmalarla ele alınmış bir konudur. Kimi dil bilgisi kitaplarında konu çok daha ayrıntılı ele alınmış, terimler farklılaşmıştır. Dil bilgisi terimleri ve sınıflandırmalarında birlik olması tercih edilen bir ön kabuldür. Bu açıdan çalışmamızda Türkçede var olan cümle türlerini en geçerli ve en doğru biçimde sınıflandıran ana başlıkları tercih ettik.

Hamza Zülfikar yapılarına göre cümle çeşitlerini basit, birleşik, sıralı cümleler olarak sınıflandırmıştır. Ve şöyle devam etmiştir: Kelimeler arasında kurulan anlam ilişkisini sonuçta bir yüklem bütünler. Yüklem yalın olması, birleşik olması, olumlu veya olumsuz olması, soru veya olumsuz soru şekillerinde bulunması, isim veya fiil olması, çatısında bir takım değişikliklerin yapılabilmesi ona çok yönlü nitelikler kazandırmıştır. Yüklem olmadan cümle tamamlamış sayılmaz cümleden çıkarılacak hüküm ancak yüklemle sağlanır diyerek cümleleri türlere ayırma

işleminde daha çok yüklemın esas alınması konusuna dikkat çekmiştir. (Zülfıkar, 1995: 141)

Yüklemi esas alan bir bakış açısıyla yapısında fiilimsilerin bulunduğu cümleleri basit cümle saymıştır.

Tahsin Banguoğlu, cümle türlerini yüklemi değil, anlamlarını esas olarak oldukça geniş ve ayrıntılı şekilde ele almıştır. Birleşik cümleleri, alt alta cümle, yan yana cümle, karmaşık cümle, tümlene cümle olarak dörde ayırmıştır. (Banguoğlu, 2007: 586) Zülfıkar'ın aksine cümle sınıflandırmasında yüklemın temel alan bir anlayışla değil anlamı esas alan bir anlayışa sınıflama yapmıştır.

M. Kaya Bilgegil, Banguoğlu'nun karmaşık cümle dediği fiilimsi bulunduran cümleleri basit cümle saymamış, girişik bileşik cümleler olarak ele almış, yan cümleciklerinin yüklemeleri fiilimsilerle onlar yerinden kullanılmış çekimli fiillerden meydana gelen cümlelere girişik bileşik cümle diyoruz şeklinde tanım yaparak, girişik birleşik cümleleri,

1-Yan cümlecığının yüklemi isim- fiil olan girişik bileşik cümleler: Bunların yan cümlecığı özne, sözde özne, nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci görevlerinde bulunur.

2- Yan cümlecığının yüklemi sıfat-fiil olan girişik birleşik cümleler:

3- Yan cümlecığının yüklemi bağ-fiil olan girişik bileşik cümleler şeklinde sınıflandırmıştır.

İbrahim Zeki Burdurlu da fiilimsili cümleleri girişik birleşik cümle olarak değerlendirmiş, fiilimsilerin cümlede yargı bildirdiklerini verdiği örneklerde açıklamıştır. (Burdurlu,1974: 70)

H. Dizdaroğlu Tümce Bilgisi kitabında fiilimsi unsur bulunduran cümleleri birleşik cümle sınıflandırmasında yer vermiştir. (Dizdaroğlu, 1976: 187- 248)

Rasih Erkul, Cümle ve Metin Bilgisi kitabında şu ifadelere yer vermiştir: Birleşik cümle, anlam ve şekil ilişkisiyle birden fazla hüküm grubunun, cümlelerin, bir araya gelmesiyle kurulan, birden fazla hareket, iş bildirdiği halde bir çekimli yüklemi olan cümledir. Birleşik cümlede, tek başına bir hüküm, birbiriyle ilişkili bir veya birden fazla hükümü içerisine alır. Buna göre birleşik cümlelerde; ana fikri taşıyan ve mutlaka bir hüküm ifade eden "temel cümle" ve onun anlamını tamamlayan bir veya

birden fazla “yardımcı cümle (yan cümlecik)” vardır. Temel cümlelerin yüklemine göre de birleşik cümle, fiil veya isim cümlesidir. (Erkul, 2004: 59) Erkul fiilimsilerin yan cümle olabileceğini temel cümleyi tamamlayabileceğini söyler fakat fiilimsilerin yargı bildirmediğini belirtir. Ayrıca fiilimsi barındıran cümleleri basit cümle başlığı altında ele almıştır. Bir başka dil bilgisi kitabında, bu tür cümleler için, girişik cümle başlığı altında yan cümlecikleri, temel cümlecige özne, nesne, tümleşik olan veya bu öğelerden birini tamlayan birleşik cümlelere girişik cümle de denir, tabiri kullanılmıştır. (Gencan,1963: 86)

V. Hatiboğlu, cümleleri yapı olarak yalın, birleşik, sıralı tümce şeklinde üçe ayırıp fiilimsi barındıran cümlelerin birleşik cümle olduğunu belirtmiştir. (Hatiboğlu, 1972: 146)

Türkçede şartlı birleşik cümle, Ki’li birleşik cümle, olmak üzere başlıca iki çeşit birleşik cümle vardır. Bunlara üçüncü bir birleşik cümle çeşidi olarak iç içe birleşik cümleyi de ilave edebiliriz. (Ergün, 2000: 404) diyen Muharrem Ergin de fiilimsi barındıran cümleleri ayrı bir başlık altında değerlendirmemiştir.

Leyla Karahan, bir ana cümle ve cümlelerin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı ile kurulu diyerek birleşik cümleyi tanımlamış, bazı dilcilerce girişik birleşik cümle diye tabir edilen fiilimsi unsuru barındıran cümleleri basit cümle olarak örneklerle Türkçede Söz Dizimi kitabında anlatmıştır. Yapısında zarf-fiil, sıfat-fiil veya bu tür kelimelerden yapılmış kelime grubu bulunan cümleler de “basit cümle”dir. Çünkü bu kelime ve kelime grupları yargı bildirmez, ifadesini kullanmıştır. (Karahan, 1999: 61) H. Zülfikar da bu görüştedir: Cümlede fiilden yapılmış isim, zarf ve sıfat görevindeki şekillerinin bir yargı taşımadığını ve bir zamana bağlı olmadığı göz önüne alınırsa bunlarla kurulan gruplara yan cümle denemez, dolayısıyla bu yapılar birleşik cümle diye gösterilemez. (Zülfikar,1995: 643- 648) Fiilimsi barındıran cümleler hususunda dilbilimciler, birbirinden farklı iki temel ön kabul oluşturmuşlardır.

1. Her fiilimsi barındıran birleşik cümlede ancak bir yargı vardır, yani bir tek temel önerme bulunur.

2. Bir birleşik cümlede kaç tane fiilimsi varsa o kadar hüküm vardır.

Muharrem Ergin ve Leyla Karahan’ın ifadelerinden hareketle çalışmamızda sıfat-fiil, zarf- fiil, isim-fiil bulunduran cümleleri ayrı bir başlık altında ele almadık.

Eğer böyle bir başlık oluşturulacak olsaydı romanın cümle yapısı itibariyle, bu tür cümleler, çoğunluğu oluşturacak, basit cümlelerin sayısını geçecektir. Sınıflandırmamız şu şekilde olmuştur:

1. Basit cümle

2. Birleşik cümle

A. Ki'li birleşik cümle

B. Şartlı birleşik cümle

C. İç içe birleşik cümle

3. Sıralı cümle

A. Bağımlı sıralı cümle

B. Bağımsız sıralı cümle

C. Karma sıralı cümle

D. Bağlı cümle

4. Eksik (Tamamlanmamış) cümle

3.1. Basit cümle

Basit cümlelerin tanımı kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

Basit cümle (yalın cümle), tek yüklemlî, bağımsız cümlelerdir. Bir hüküm (yargı) ifade eder. Türkçe cümlelerin çoğunluğu basittir. Tamamlayıcı ve nitelendirici unsurlar atıldığında, pek çok cümle, daha yakın hale gelir. (Erkul, 2004: 52)

Hem isim, hem de fiil cümlesi olabilen basit cümlelerde, bir yüklem bulunurken, birden çok tümleç bulunabilir. Bu cümleler, bir kelimedenden oluştuğu gibi birden fazla kelimedenden de meydana gelebilir. (Erkul, 2004: 52)

Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünde (1998), tek yargı bildiren cümle, şeklinde ifade edilmiştir.

İbrahim Zeki Burdurlu, Tümce Çözümlemeleri ve İncelemeleri kitabında, cümle yerine tümce tabirini kullanmış, basit cümleleri tek yargılı tümce olarak nitelendirmiştir. Böyle tümcede yargıyı oluşturan bir tek eylem vardır. Bu eylemin bildirdiği yargı, ne başka bir tümceyle tamamlanır, ne de başka bir tümceyi tamamlar. (Burdurlu, 1974: 62)

Hamza Zülfikar, yalın cümle tabirini kullanmıştır ve yalın cümleyi, içinde tek çekimli yüklem bulunan, bütün öğeleriyle bir tek yargı bildiren cümle türüne denir, (Zülfikar, 1995:141) şeklinde tanımlamıştır.

Bir düşünceyi, bir duyguyu veya bir oluş ve kılışı yargı hâlinde anlatan ve bir tek çekimli fiil ya da ek fiil ile kurulan ve en az bir özne ile bir yüklemden oluşan cümle türü. (Korkmaz, 1992: 20)

Leyla Karahan, basit cümleyi yapısında isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunan cümle, basit cümledir şeklinde tarif eder. (Karahan, 1999: 61)

Bir tek düşünceyi, bir tek duyguyu yargıya bağlayan ve içinde tümcemi, iç tümce, yan tümce bulunmayan bağımsız yargılı anlatıma yalın tümce denir. (Dizdaroğlu, 1976: 187)

Dilcilerin tanımlarından genel bir düşünceye varmak gerekirse, basit cümle, içinde tek hüküm barındıran, tek yükleme sahip cümledir.

Romanda daha çok olayın anlatılabilmesi, daha çok betimlemenin yapılabilmesi için yoğun anlatıma uygun olarak birleşik cümleler en az basit cümleler kadar çok tercih edilmiştir. Cümlelerde fiilimsilere bolca yer verilmiştir.

Basit cümleleri yüklemelerinin türüne göre ikiye ayırabiliriz. Basit cümlelerin yüklemi, isim cinsinden bir kelime veya fiil olabilir. Basit isim cümleleri ve basit fiil cümleleri eserde yer almaktadır.

3.1.1. Basit fiil cümleleri

- Belki piyanistin mazisi bir gün aralarında bir uçurum hâlini alabilir. (315- 7)
- Osman artık mahalle kahvesine her akşam gidiyordu. (341- 1)
- Onlara göre, kırık kaldırımlı, pis kokulu, karanlık Sinekli Bakkal, yalnız neşe ile gümbür gümbür atan canlı bir kâinatın ruhu, merkezi oluvermişti. (102- 2)
- Dede yüzünü eve çevirdi. (103- 24)
- Hemen başka mevzua atladı. (35- 17)
- Sabiha Hanım onu derhal genç halayıklara ve üvey kızı Mihri'ye musiki hocası olarak tuttu. (31- 7)
- Rabia Hanım'ı da Hilmi Bey'i de odasında dinledim. (106- 12)
- Büyüklerin, bilhassa erkeklerin evde pencerede hazır olması biraz çocuk gürültüsünü azaltıyor. (310- 11)
- Emine'nin inkisarı(26) Tefvik' inkinden çok daha acı oldu. (16- 1)
- Aynı sene Tefvik, birbiri ardınca dayısını ve anasını kaybetti. (14- 5)
- Emine'nin paralı müşterileri, onun fena halde sinirine dokunuyordu. (18- 5)
- Sahanlıkta bir insan kasırgası hâsıl oldu. (20- 3)
- Birinci katta ayakları yumuşak halılara gömüldü. (32- 5)
- Hemen Rabia'nın gözleri bu kıza dikildi. (42- 3)
- Cehennem onda daha derin alâka uyandırdı. (24- 12)
- İhtiyarın genç gözleri tatlı tatlı gülüyordu. (33- 20)

- Herhalde bu bahis ihtiyar kadının tabii neşesini bozuyordu. (35- 16)
- Sonra birden bire yarı tatlı, yarı müstehzi(1), bir sesle ilave etti. (389- 5)
- Aralarında bir tanesini Sabiha Hanım alıkoydu. (42- 13)
- O ses, mutlak iyi bir musiki mualliminin elin düşmeli. (49- 10)
- İki senede o ses, bir mucize hâline gelir. (52- 3)
- Kanarya Hanım'ı gelecek hafta altın kafesine koyacaklar. (64- 3)
- Rabia'nın zihninde Saray derhal altın bir kafes oldu. (64- 13)
- Kapının aralığından bahçenin dış kapısı görünüyordu. (67- 1)
- Rabia'nın ilk musiki dersi böyle geçti. (69- 20)
- Piyanonun önünde dört kişi toplanmıştı. (72- 1)
- Rabia da gayri ihtiyarî gülümsedi. (73- 9)
- Rabia'nın başına örttü. (73- 9)
- Hilmi ve arkadaşları sustular. (76- 1)
- Onu, yeni ve bambaşka bir cephesinden görüyorlardı. (76- 1)
- Sarışın Galip, ellerini çırpı. (78- 12)
- İçeriye seslendi. (88- 12)
- Acayip bir mahlûktu. (88- 7)
- Bir siftah edelim. (88- 24)
- İnşallah ayağınız uğurlu gelir. (88- 25)
- Bu sabah alış veriş bitti. (89- 2)
- Çocuğun sesindeki heyecan Tevfik' i biraz şaşırttı. (89- 6)
- Yemekten sonra gene gelirim. (93- 3)
- Pembe piyanistin arkasından dilini çıkardı. (246- 26)
- Osman arabasından atladı. (380- 2)
- Rabia dudaklarını ısırıldı. (403- 2)

- Böyle şeyler düşünmemeli. (436- 3)
- Temmuz ayında 1908 ihtilali oldu. (450- 1)
- Hilmi ve arkadaşları sustular. (76- 1)
- Derhal kararını verdi. (32- 1)
- Şehrin her köşesinde talebesi vardı. (302- 3)
- Rabia dört gün babasından haber almadı. (199- 1)
- Anlaşıldı. (326- 9)
- Sokaktan derin derin, uzak uzak uğultular geliyor. (147- 6)
- Perengrini sustu. (109- 1)
- Yaşı bir kadın başını tutuyordu. (448- 8)
- Bir horoz öttü. (448- 10)
- Odada hâlâ lamba yanıyordu. (448- 11)
- Tevfik, Gözpatlatan Muzaffer'in ellerini tanıdı. (452- 12)
- Tevfik' in gözlerinden iki damla yaş yanaklarına damladı.
(452- 28)
- Sesi bir perde daha yükseldi. (397- 14)
- Bu mukaleme Rabia'yı derin düşündürdü. (141- 1)
- Bayram ağa telaş etti. (159- 3)
- Tevfik' in yüzünde güneş açtı. Selim Paşa midesine yumruk
yemiş gibi içinde bir baygınlık duydu. (192- 23)
- Münakaşa ettikleri muhayyel çocuk ona bir hakikatmiş gibi
geliyordu. (366- 19)

3.1.2. Basit isim cümleleri

Bu, Gelibolu'daki tangır tangır boş, eğreti eşyalı evden çok başka bir evdi.
(Yüklemi sıfat tamlamasıdır). (175- 17)

Emine’yi bunların hepsinden fazla gazaplandırın şey, belki kocasının kafasında “para” diye bir kıymet olmaması. (Yüklemi isim- fiil grubudur). (17- 26)

Rabia ile kocası da her gün bizde. (Yüklemi zamirdir). (388- 19)

Onların gönlünü etmek biraz daha kolaydı. (Yüklemi isimdir). ((250- 16)

Yalnız güzellik ölçüleri başkaydı. (Yüklemi isimdir). (414- 13)

Onca, güzellik, genişlik, ışık, açıklık, sadelik demekti. (Yüklemi isim-fiil grubudur). (414- 14)

- Üçü de çocuk gibi mesut. (Yüklemi isimdir). (93- 14)

- Bu bir emirdi. (Yüklemi isimdir). (326- 9)

- Sinekli bakkal efkârı umumiyesi buna müsait değildi. (Yüklemi isimdir). (354- 1)

- Pembe’nin ona muamelesi, adeta adeta Meryem anaya yapılan muamele.(Yüklemi sıfat-fiil grubudur). (411- 1)

- Selim Paşa’nın bahçıvanbaşısı altmışını geçkindi. (Yüklemi isimdir). (126- 1)

- Siyah harmanili, üç köşeli kocaman şapkalı, kısa boylu, çevik tavırlı bir ecnebi idi. (Yüklemi sıfat tamlamasıdır). (104- 15)

- Kırmızı kiremitleri bembeyazdı. (Yüklemi isimdir). (448- 19)

Cümlede edatların kullanılmasının, basit cümlelerin yapısına bir etkisi yoktur:

- Rabia ona yüzü makeli “Arap özengi” gibi erkek erkek pehlivanların mertliklerine bir leke gibi görünüyordu. (134- 15)

- Üç akşam Kabasakal’da, sabahları öğleye kadar yatakta, öğleden sonra da hikâyelerini meşk etmekle vakit geçiriyordu. (133- 4)

Yalın cümlelerin niteleyici ve tamamlayıcı başka öğeleri vardır. (Zülfikar, 1995:140) Basit cümleler kısa cümleler anlamına gelmez. Basit cümlelerin betimleyici unsurları, tamlamaları, fiilimsileri basit cümleyi daha ayrıntılı durumları tasvir eder şekle getirir. Kelimeleri birbirine bağlayan bağlaçların veya edatların olması basit cümlenin yapısını değiştirmez.

- Tevfik'in kâğıt parçalarına can veren ellerinin çevikliği, ustalığı sesinin bazen bir erkek, bazen bir kadın, bazen bir çocuk hatta her cinsten ve içtimai örnekten kadın, erkek, çocuk olması onu teshir ediyordu. (117- 3)

- Merdivenin başında yırtık paçalı, püskülsüz fesli, yalınayak bir tayfa duruyordu. (222- 16)

Yapısında zarf-fiil, sıfat-fiil, veya bu tür kelimelerden yapılmış kelime grubu bulunan cümleler de “basit cümle”dir. Çünkü bu kelime ve kelime grupları yargı bildirmez. (Karahana, 1999: 61) Bu cümleleri birleşik cümle kabul eden sınıflamalarda, fiilimsilerin bulunduğu cümle yan cümle, yargının gerçekleştiği asıl cümle temel cümle kabul edilmiştir. Fakat bu cümleler bir hüküm bildirmediği için bu cümleleri basit cümleler olarak ele aldık.

- Cuma selamlığını görmeye epey bir kalabalık gider. (59- 1)
- Kulaklarının arkasında birer kırmızı gül, yazma örtüsü arkasında sallanarak, bir çingene şarkısı söyleyerek Pembe, Hıdırellez'den dönüyor. (147- 14)
- Osman'ın namaza gidişinin ne kadarının imamı görmek tecessüsünden ileri geldiğini bilmeyen Fehmi Efendi memnundu. (343- 13)
- Osman'ın potinlerini çekmek, terliklerini giydirmek için ısrar etti. (342- 7)
- İkinci Mabeyinci'nin konağında her sene Mevlit okuyan Hafız Peyami Efendi ölmüş. (257- 1)

- Fakat siyah esvaplılar, “bir mesele çıkartmamak” için emir almışlardı. (223- 2)
- Rabia biraz şaşkın, salapuryada arkadaş olduğu çocuklu tazenin kocasıyla buluşmasını seyrediyordu. (223- 6)
- Baba kız konuşmaya vakit bulmadan kaptan köprüsünden kaptanın sesi bir borazan gibi öttü. (223- 28)
- Şakadan anlamayan, gülmeyen, ve güldürmeyen bir hilkatten kadın, sadece korkuyordu. (30- 22)
- Senelerin yığıdığı pislik, kir ve tozla uğraşan Rabia’nı kalbi su gibi hafifti. (93- 15)
- Onun hafızasında resmi geçit yapan Rabialar hiç de bir aksi seda değildiler. (231- 22)
- Gözlerinden ateş çıkararak, söylediği bu sözlerden sonra daha hürmetkâr bir vaziyet aldı. (186- 11)
- Beyaz yüzde kalbe çarpıntı veren ince, pembe dudaklar, şimdi vırılıtyı dırılıtyı yüksek sanatlar derecesine çıkaran aksi bir ağız. (16- 3)
- Sabah karşı yamaçlara vuran balıkçı şarkılarıyla uyandılar. (366- 23)
- Tevfik tırabzanlara tutuna tutuna,kendini üç kat merdivenlerden zorla yukarıya sürükledi. (175- 12)
- Osman öyle bir mevzua girdiği zaman anlamak için büyük bir kuvvet sarf ettiği alnında hasıl olan, buruşuklardan belli. (335- 18)
- İlk defa yatsı namazını kılmadan yatağa girmişti. (149- 17)
- Sonra Rabia, iki elin usulle vurduğunu, Dede’nin “Esti nesim-i nev- bahar” şarkısını söylediğini işitti. (145- 7)
- Artık dükkânla meşgul olacak hiç vakti yok. (133- 3)
- Rabia, Sabiha Hanım’a okuyacağı parçaları dikkatle intihap etmek için evvela kendisi mektubu baştan başa gözden geçirdi. (322- 28)

Bazı basit cümleler tek kelimelik çekimlenmiş bir fiil ya da ek fiil almış isim cinsinden bir kelime olabilir. Bu cümlelerde cümlenin temel öğeleri olan özne ve yüklem yer aldığı için tam bir cümleyi meydana getirirler. Cümlelerde özne yüklemdeki şahıs ekinden anlaşıldığı üzere, cümlede kelime olarak bulunmayan, ekle ifade edilen öznedir. Cümle kelime olarak yüklem hâlinindedir.

- Anlaşıldı. (137- 27)
- Olamaz. (86- 18)
- Anladın mı? (421- 10)
- Nasıl mı? (443- 21)
- Ölmeyeceğim...(419- 8)
- İnsanım. (389- 7)

3.2. Birleşik Cümle

Birden fazla yüklem bulduğu cümlelerdir. Cümlenin asıl unsurunun bulunduğu yargı temel cümledir. Temel cümleyi farklı yönlerden tamamlayan öğelerin bulunduğu kısma ise yardımcı cümle denir.

Birleşik cümlenin tanımı kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: Tamlayan ve tamlanan cümleciklerden kurulmuş söz dizisine birleşik cümle denir. Cümlecik başlı başına bir cümle olmayıp başka bir cümleyi tamlayarak birleşik cümle kurmaya yarayan söz dizisine cümlecik denir. (Gencan, 1963: 84)

İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile, temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan, fiili çekimli olan ve değişik yapı özelliklerine sahip bulunan bir veya daha fazla yan cümlelerden oluşmuş cümle türü. (Korkmaz, 1992: 26)

Birleşik cümlelerde çekimli fiille kurulan cümlecige temel cümlecik denir. (Gencan, 1963: 85)

Bir temel yargı ile bir ya da birden çok yan yargıdan oluşan; içinde bir temel tümce ile bir ya da birkaç tümcemi, yan tümce, iç tümce bulunan yargılı anlatıma birleşik tümce denir. (Dizdaroğlu, 1976: 191)

Bir tmccenin birleşik sayılması için, içinde tmcemsi, yan tümce, itmce bulunması zorunludur. (Dizdaroğlu, 1976: 191)

Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünde (1998) birleşik cümle şöyle tanımlanmıştır: Birkaç yan cümle veya ara cümle ile bir temel cümleden kurulan cümle.

Dil Derneğinin Türkçe Sözlük (2005) yayınında ise bu terimin adı Birleşik Tümce'dir. Tanım şöyledir:

Bir ya da birkaç itmce, aratmce ya da yantmceyle bir temel tümceden kurulan tümce.

Bir terimi tanımlarken o terimin işlevini kapsamını, özelliklerini iyi tayin etmek, terimle ilgili bilgileri tam ifade etmek gerekir. Sonuç olarak birleşik cümlelerin tanımını şu şekilde yapabiliriz. Bağlalarla, ortak birleşik zaman ve kişi ekleriyle veya ortak bir yklemele, Ki'li, şartlı yargı bildiren bir takım yan cümlelerle bir temel cümlelerin anlamca ve yapıca bütünleştirilmesiyle oluşan cümledir.

3.2.1. Ki' li Birleşik Cümle

Yabancı asıllı olan ve Türkçe için normal olmayan bu birleşik cümle Farsçadan geçmiş bulunan ki edatıyla ve onun Türkçesi olarak eskiden kullanılan kim edatıyla yapılan birleşik cümledir. ... "ki" ya iki fiili, iki cümleyi veya bir isimle bir fiili, bir isim unsuru ile onun izahı olan bir cümleyi birbirine bağlar... "ki"den sonra gelen cümle çoğunlukla yardımcı cümledir. "ki" böylece kendisinden sonra gelen yardımcı cümleyi kendisinden önce gelen unsura bağlar. Kendisinden önce gelen unsur asıl unsur olup ki' den sonraki yardımcı cümle onun izahını teşkil eder. Ki' den önce gelen unsurun isim veya fiil olmasına göre iki çeşit Ki'li birleşik cümle vardır. (Ergin, 2000: 405)

Bu yapı içinde yer alan yardımcı cümle, genellikle ana cümleyi nesne ve zarf göreviyle tamamlar. Ana cümle başta, yardımcı cümle sonda bulunur. Bu sıralanış Türk cümle yapısına aykırıdır. (Karahana,1999: 64)

Türkçede önemli ve asli kurallardan biri olan, önemli olan unsurun sonda olması kuralı, ki'li birleşik cümle türünde görülmeyebilir. Türkçenin yapısına aykırı

olarak birleşik cümle türünde yan cümlecik başa alınmış, temel cümle sonda bulunmuş olabilir.

Fakat Türkçe cümle yapısına uygun olan ki'li birleşik cümle türleri de vardır. Türkçe cümle yapısına uygun olarak başta yardımcı cümle ve sonda temel cümlelerin bulunduğu cümleler de romanda yer almıştır.

Aşağıda temel cümleleri ve yan cümleleri altı çizilerek ayrılmış roman cümleleri, Türkçe cümle yapısına uygun ki'li birleşik cümleye örnektir. Örnek cümlelerde sondaki temel cümle ile baştaki yan cümle arasında sebep-sonuç ilgisi kurulmuştur, yan cümle temel cümlelerin zarf tümleci görevindedir.

- Bir an evvelki hâlim yüzün üstünü öyle bir gazap bürümüştü ki Bayram Ağa kadar yüreği olmayan kim olsa tabanları kaldırıır kaçardı. (157-25)
- Devlete hıyanet eden kim olursa olsun alimallah tabanlarına öyle bir sopa çekerim ki etleri hallaç pamuğu gibi darma dağın olur. (186- 6)
- O kadar uslu oldu ki mahallede her ana onu kızına numune diye gösteriyordu. (26- 2)
- Bunu öyle anlatır ki cemaatin genç tarafından, derhal bu gafillere iltihak etmek hevesi uyanır. (11- 21)
- O kadar kızmıştı ki, Kanarya ile konuşan Vehbi Efendi'nin onu lakırdıya karıştırmak için sarf ettiği zahmete lakayt kalmıştı. (285- 11)
- Fakat sarı gülleri o kadar severdi ki bilaihtiyar(5) Bilal'in uzattığı gülü burnuna götürdü...(130- 26)
- Sırasız ve karmakarışık bir hikâye, fakat o kadar canlı ki Rabia kendini o yılları babasıyla beraber geçirmiş zannediyordu. (89- 31)
- Kafasına inen darbeye o kadar vakarla, cesaretle mukabele ediyordu ki, Perengrini'nin gözlerinden birdenbire yaşlar boşandı. (308- 24)
- Öyle bir kargaşalık oldu ki kim kimdir ne nedir ayırt edilmez oldu. (450- 4)
- Tevfik bu tezahürattan o kadar ürkmüştü ki saklanacak yer arıyordu.(451- 21)

- Ramazan'a bir hafta kala dükkanın teklifsiz ve daimi bir misafiri hasıl oldu ki o da cümbüşe, neşeye çok ilave ediyordu. (102- 12)
- Rakım, Penbe'nin ayısı elinde, kendi yüzü o kadar tam bir ayı kafası ifadesi almış ki, elindeki oyuncak adeta yavrusu gibi. (340- 26)

Temelde şunları söylemek gerekir ki, Farsça bağlama edatıyla kurulmuş ki'li birleşik cümlenin doğru değerlendirilmesi için ki'nin cümleden çıkartılıp cümlenin temel cümlesinin sona yardımcı cümlesini başa alınması gerekir. Bu cümlelerde, yan cümle, temel cümle ile açıklama, sıralama, karşılaştırma, sebep, sonuç, amaç ilgisi kurarak, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf tümleci olarak görev yapar. Ki'nin açıklama ve kuvvetlendirme özelliği vardır.

Ki bağlacı cümlelerde, sebep-sonuç ilişkisi kurmuş veya bu sebep-sonuç ilişkisini de kuvvetlendirmiştir.

Romanda yan cümleler temel cümlenin zarf tümleci, öznesi, nesnesi olarak kullanılmıştır:

- İnan ki kâinatta Hâlik' in halk etmediği bir tek şey korkudur. (358- 18)
- Kâinatta Hâlik' in halk etmediği bir tek şeyin korku olduğuna inan. (Yan cümle, temel cümlenin dolaylı tümleci görevindedir).

- Pratik kafasıyla biliyordu ki, Dede'nin yumuşaklığını konakta tatbik etmek, evin intizamını bozabilir. (31- 10)

- Dede'nin yumuşaklığını konakta tatbik etmenin evin intizamını bozabileceğini pratik kafasıyla biliyordu. (Yan cümle, temel cümlenin nesnesi görevindedir).

- Biliyordu ki torunun kazancını ona hiçbir kanun vermeyecek. (121- 10)

- Torunun kazancını ona hiçbir kanun vermeyeceğini biliyordu. (Yan cümle, temel cümlenin nesnesidir).

- Sen şükret ki ben Dahiliye Nazırıyım...(177- 21)

- Dahiliye Nazırı olduğuma şükret. (Yan cümle dolaylı tümlec görevindedir).

- Bilmez ki bu serbestlik, bu tabiilik Rabia'nın masumiyetinden, muhayyilesinin ona vaktinden evvel hayat tehlikesini öğretmemesinden...(154- 5)

- Bu serbestliğin, bu tabiiliğin Rabia'nın masumiyetinden, muhayyilesinin ona vaktinden evvel hayat tehlikesini öğretmemesinden olduğunu bilmez. (Yan cümle temel cümlenin nesnesi görevinde kullanılmıştır).

- Belli ki söylediğini kimsenin işitmesini istemiyordu. (287- 23)

- Söylediğini kimsenin işitmesini istemediği belliydi. (Yan cümle temel cümlenin nesnesi görevinde kullanılmıştır).

- Hiç şüphe yok ki Rabia ona merbut(6). (336- 17)
- Rabia'nın ona merbut olduğuna hiç şüphe yok. (Ki'li yan cümle dolaylı tümleç görevindedir).

- Hiç şüphe yok ki o gün selamlık tekin değildi. . (394- 17)
- O gün selamlığın tekin olmadığına hiç şüphe yoktu. (Ki'li yan cümle temel cümlenin dolaylı tümleci görevindedir).

- Vehbi Dede hissetti ki, Rabia ile istikbalde dostluklarını muhafaza etmek, sırf bu meselede kıza hak vermeye mütevakkıftır.(7)(427- 1)

- Vehbi Dede, Rabia ile istikbalde dostluklarını muhafaza etmek, sırf bu meselede kıza hak vermeye mütevakkıf olduğunu hissetti. (452- 28)

Bazı cümlelerde kullanılan ki Farsçadaki nispet ki' si değildir. Söz konusu ki' ler Türkçede şüphe, tereddüt, tahmin endişe, ünlem bildirir. Farsçadaki nispet ki' si gibi, kelimeyi kelimeye, cümleyi cümleye bağlama görevi taşımaz. Sebep, sonuç, açıklama bildirmez. Söz konusu ki, Uygur devri metinlerinde tahmin ve şüphe edatı olarak bol kullanılan erki'nin devamıdır. Türkçe şüphe edatı ki ile kurulan cümleler, birleşik cümle olmayıp basit soru cümleleridir. Eski Türkçedeki şüphe bildiren “erki” edatı eserde az kullanılmıştır.

- Bu akşam ne var ki...(164- 20)
- Ne zaman açılıyor ki? (4441- 23)

Ki bağlacının cümle sonunda yer alması:

“ki” bağlacı, yalnız başına bir cümle sonunda yer alıyorsa o cümleye mübalağa anlamı katar; şayet bu cümle haber cümlesiyle, ona dilek, özellikle ünlem cümlesi niteliği kazandırır. (Bilgegil, 1963: 95)

Ki edatının cümle sonunda kullanılması cümleyi eksik cümle hâline getirir. Bu tür cümleler, romanda anlamı kuvvetlendirmek ve kastedilen anlamı okuyucunun hayal gücüne bırakmak amacıyla sıkça kullanılmıştır. Fakat bu cümleler Ki’li birleşik cümle değildir.

- O kadar Rabia’yı ikna etmek istiyordu ki, o kadar yiğitliğini ispat etmek istiyordu ki... (137- 4)

Ki’ den sonra temel cümlecüğün düşmesi, söze etkili bir duygu değeri katar. (Gencan, 1963: 81)

- Rakım’ın ağzı o kadar şapırdıyordu ki...(146- 8)
- Bu tazelerin hallerine akıl sır ermiyor ki...(36- 8)
- Efendi de seni o kadar merak ediyor ki...(279- 27)
- Fakat ıstırabını göstermemek için o kadar kuvvetli bir irade harekete geçmiş ki...(308- 20)
- Her işinde öyle bir şiddet, acele ve ateş vardı ki...(404- 26)
- Yaşamak o kadar tatlı ki...(418- 9)
- Yerlere kırmızı tuğla döşemişler, ocak öyle süslü olmuş ki...(328- 18)
- Aralarında bir tanesini, bir fikirle meşgul görebilmek nasip olmadı ki...(57- 25)
- Siz ihtiyar değilsiniz ki...(167- 1)

- Rabia ile, belki bu akşam kapanacak olan ömürleri o kadar güzel ki... (447- 14)
- Emine dükkana üstü başı temiz biri girer girme öyle bir değişiyordu ki...(11- 27)
- Oğlan bir güzelleşti ki...(164- 25)

Ki' bağlacı bazı kelimelerle kalıplaşmıştır, bu kelimelerin bulunduğu cümleler Ki'li birleşik cümle değildir.

- Sanki hiç fena bir gün geçirmemişler. (447- 14)
- O kadar ki, Osman onu merdivenlerden üçüncü kata zor çıkardı. (406- 21)
- Halbuki kız adeta hakaret etmişti. (395- 28)

Ki edatı ayrıca cümleye olumsuzluk da katabilir:

- Ben çocuk muyum ki arkamdan geliyorsun. (389- 4)

3.2.2. Şartlı birleşik cümle

Şart cümlesi, başlangıçtan beri Türkçede var olan ve şart kipine dayanan bir birleşik cümledir. Türkçenin esas birleşik cümlelerindedir. Temel cümledeki yargının meydana gelişi, yan cümledeki hükmün meydana gelişine bağlı olan cümlelere şartlı birleşik cümle denir.

Şart cümlesinin kaynaklardaki anlatımı şöyledir:

Bir cümlenin bir şart cümlesiyle tamamlandığı cümlelerdir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar.

Şart cümlesi genellikle, ana cümlenin içinde veya başında bulunur. (Karahana,1999: 61)

Burdurlu, koşullu tümceler olarak ifade ettiği şartlı birleşik cümleyi, yan cümlesinde koşul anlamı bulunan tümcelere koşullu tümceler denir. Bu yapıdaki birleşik tümcelerde yan tümce, ister ek eylemle, ister çekimli eylem ya da eylemsilerle kurulmuş olsun kesinlikle temel tümcenin koşulu durumuna girer, şeklinde tanımlanmıştır. (Burdurlu, 1974: 90)

Şartlı birleşik cümleyi, Zeynep Korkmaz (1992: 142) ,yüklemi şart eki (-sa / -se) ile kurulan ve esas cümledeki yargının gerçekleşmesini şarta bağlayan birleşik cümle, şeklinde ifade ederken, Hamza Zülfiyar esas yargının sonda, tamamlayıcı yargının başta bulunması Türkçenin yapısına uyan bir durumdur (1995:143) diyerek şartlı birleşik cümle konusundaki görüşünü ortaya koymuştur.

Karahan, şart cümlesinin tek başına yargı bildirmediğini söylerken(1999,61), Ergin de aynı şekilde kipinin bütün fiil çekimlerinin aksine, hüküm ifade etmediğini, bitimli bir hareket göstermediğini belirtir. (2000,405)

Genel olarak şart cümlesi şart kipi eki almış bir yüklemden meydana gelen bir yardımcı cümle ile, yan cümlenin sebep, zaman gibi manalar bakımından nitelediği bir temel cümleden oluşan birleşik cümledir. Koşul bildiren yardımcı cümle genel olarak, bazen nesne veya özne görevinde de kullanılabilir, temel cümlenin zarf tümlecidir.

Şartlı yardımcı cümlesi, basit çekimli şart kipiyle kurulan birleşik cümleler:

- Tevfik' i ben getirsem, imam, senin küçük hafızı bir daha bize yollamaz. (47- 20)
- Eğer İmam yetişmese, belki Emine onu dövecekti. (93- 24)
- Toptaşı saz çalmaya, şarkı söylemeye kalksa, bu işi biraz daha adamakıllı yapardı. (54- 3)
- Ben olsam derhal, Peregrini'yi hoca diye tutardım. (52- 2)
- Her şeye rağmen hâlâ bu kadına bu kadar şiddetle tutkun olmasa, çoktan başını alıp orta oyuncululuğuna dönecek. (16- 9)

- Fakat Bununla beraber mizacına uymayanlara, hatta vükela karısı da olsalar, çok soğuk muamele eder. (29- 13)
- Boşamasa da, Emine bir daha dükkâna dönmeyecekti. (21- 8)
- O olmasa ben ne olurum? (91- 14)
- Eğer bu patırtıdan, ikinci uykusu başına sıçrayan İmam aşağı koşmasa, iki kadın, avluda saç saça, baş başa dövüşeceklerdi. (98- 1)
- Bilse Peregrini ile münasebetinin bir saklambaç oyununa benzediğini, ona korku ve heyecan verdiğini söyleyecek. (115- 6)
- Fakat bir insan cemaatinde Dede gibi insanlar olmasa acaba ne olurdu? (84- 14)
- Eğer Rakım sebze sepetini devirip de soğanlar yere yuyarlanmasa, Rabia, bu tatlı rüyadan hiç uyanmayacaktı. (92- 28)
- Eğer bu vakalarda Sabiha Hanım soğukkanlılığını ve idaresini göstermese maazallah bir felaket olacaktı. (98- 9)
- Tanısanız böyle demezsiniz. (212- 5)
- Onu bilsen merak etmezdin. (337- 23)
- Bu Hanımefendi bir Müslüman kızı, bir Hristiyan' la evlense ne olur? (143- 22)

Yardımcı cümlesi, şartlı birleşik çekimle kurulan birleşik cümleler de romanda yer almıştır.

- Hanımefendi, babam ölürse sahiden cehenneme gider mi? (35- 7)
- Şayet muvafakat edersen, çocuk, Hanımefendi'ye geldiği akşam saatlerinden başka, bir de öğleden sonra konağa gelmeli. (61- 1)
- Monşer sen de ne söylersen alay edersin. (78- 20)
- Mütihakim, mütecessis emri altında olana her ferdin ne yaptığını, ne düşündüğünü öğrenemezse içi rahat etmezdi. (36- 28),

- Çocuk babasına giderse, hafızlıktan kazancı da elden gidecek. (100- 4)
- Bir sıkıntın olursa bana gel. (180- 24)
- Bugünlerde o çöpür karyı nikâh ederse, ben hiç de şaşmam, dedi. (122- 28)
- Fakat eğer bir din edinmek istersem mutlak Müslüman olurum. (109- 4)
- Fakat din bir illet gibi insanın kanına bir defa girerse bir daha çıkmıyor. (109- 10)
- Vaaz dinlersem uyurum. (109- 17)
- Bir zaman sonra telli sazları, hocası kadar maharetle çalmıyorsa bile, pek kendisine mahsus bir ateşle, heyecanla çalışıyordu. (70- 22)
- Akşamları gelmek istersen, ben seni bedava sokarım. (107- 5)
- Ve eğer para denilen şeyin kıymetini bilseydi bu fırsatta adeta zengin olabilirdi. (132- 24)
- Buna mağlup olursa avenesinin nasıl yüzüne bakardı? (136- 17)
- Böyle bir şey aklımdan geçtiyse köpek olayım. (137- 1)
- Tevfik evlenirse sen görürsün. (140- 24)
- Galip'e varırsan beni çeyiz halayığı diye beraber alırsın. (151- 12)
- Kim bu lafı ederse gözünü patlatacaktı. (156- 20)
- Kızın gönlü olursa oğlana ne mutlu. (156- 14)
- Eğer Bilal Rabia Hanım'la eğlendiyse kemiklerini kırarım. (158- 29)
- İsterseniz sizi yanına götürüyüm. (170- 6)
- Gece yarısından sonra hekim getirmek için araba lazım olursa, nerede buluruz? (440- 19)
- Tekrar cehennem bucağına sürdürmezsem bana da Emine demesinler. (94- 7)

- Bununla beraber oğlan bu işten alını açık çıkarsa Eyüp Sultan'a kurban kesecekti. (189- 19)
- Bilhassa emniyet-i şahane(14) mevzuubahis(15) olursa süferayı(16) bile falaka çekmekten çekinmem. (184- 21)
- Bir daha şikayet gelirse sen bilirsin. (180- 17)
- Adı Allah, Rab, ne olursa olsun nurunun en parlak, en ezeli olduğu bir yer, sırrının maki (17) bir tek şey vardır: Aşk!(79- 8)

Şartlı birleşik cümlenin şart bildiren yan cümlesi, birden fazla olabilir:

- Oyuncu diyeceğini hemen kendi bulup uydurmazsa, bilmezse, ezberden sure okur gibi oynamaz mı? (92- 2)
- Paşadan yazılı emir getirmezsün kızını da olsan, anasını da olsan yanına koymazlar. (202- 8)

Eserde yardımcı cümlesi, isimlere ek fiilin şartı getirilerek kurulan birleşik cümleler, nadiren kullanılmıştır.

- Eğer kalbinde Bilal'e zerre kadar alaka varsay mutlak paşa onları birbirine verecek. (159- 12)

Şart cümleleri sıralı cümlelerin içinde sıkça kullanılmıştır:

- Eğer bir yabancı durur, su dolduran kadınlarla ahablık ederse, bir kınalı parmak ona mutlak iki yer gösterir. (10- 7)
- Esasen beş dakika dükkanda yalnız kalsa Tefik sokağa fırlıyor, kaydırak, çelik çomak oynayan çocukların arasına karışıyordu(17- 19)
- Böyle giderse dileneceklerini kocasına söylerse, o derhal "geçmişlere rahmet" diye cuma akşamı geçen kör dilenci oluveriyor, şayet

kadın babasını ona misal diye gösterirse, o, derhal çenesini içeriye çekiyor, sesini aksileştiriyor...(17- 28)

- Bu zamanda değil büyüklerin taklidini yapmak, insan kendi karısının taklidini yapsa, sürüyorlar. (118- 24)

- Değil kendi oğlum, hain olan Zat-ı şahanenin gözbebeği bir şehzade bile olsa Fizan'a yaya yollamaktan çekinmem. (186- 8)

Şart cümleleri bağlı cümlelerin içinde sıkça kullanılmıştır:

- Eğer Sinekli Bakkal imamı İkinci Abdülhamit'in tedhiş(18) devrinde gelmeyip de on dördüncü asırda gelseydi, gözlerinin ateşi akidesinin(19) korkunçluğu, bilhassa üslubunun kudretiyle sürüleri başına toplayıp herhangi bir fikir peşinde sürükleyecek softa tiplerden biri olabilirdi. (11- 9)

- Emine geceki rezaletten sonra İmam'ın evine iltica etmiş ve şayet imam kendisini içeri almazsa, orda canına kıymaya yemin etmişti. (21- 2)

- İlk hafta derslerine başlamış olsa bile Rabia, günün yarısını konakta geçirmeye başlarken bir nevi hayat görgüsü ve hocalardan öğrenilmeyen bir hayat tahsiline atılmıştı. (62- 12)

- Ne kadar Tefvik'ten nefret etse gene onu kendi malı addetmiş, işaret ettiği herhangi bir dakikada ayaklarına kapanacağına kanaat getirmişti. (121- 6)

- Sana, hatta bizlere bile kâfir der ve davet etsek de gelmez. (82- 13)

- Bilse Vehbi Dede'nin mukaddes bir ihtiyaç olduğunu söyleyecek, insani zaafı anlayan, affeden fakat kendisinin bunları üstünde bir aziz olduğunu... anlatacak. (114- 20)

- Arada, bu vaziyetten Emine haberdar olursa ne olacağını düşünüyorlar, keyifleri kaçıyor. (95- 3)

- Mesela Kızıl Sultan'ı ve avnesini perdeye çıkarsak, cinayetlerini, rezaletlerini teşhir etsek, memlekette ihtilal olur mu dersiniz? (118- 14)

- Tevfik onları haber verse de kendi cezadan kurtulacak değil ya. (206- 2)

Şartlı birleşik cümle eksik cümle şeklinde ya da soru cümlesi şeklinde de kullanılmıştır. Bu kullanımda soru anlamı pekişir, eksik cümle de bir nevi ünlem bildirir.

- Bari işine becerikli olsa...(17- 13)
- Şayet ruhu orada cennete giderse? (30- 19)
- Yani hanımefendi müsaade ederse...(46- 29)
- Mesela bizim Kızıl Sultan'ın hareketlerinin hepsini Allah isteyerek yaptırıyor, diye ahâliye bir itikat gelse...(83- 4)

- Sokakta ayak sesleri duymuştu, mahalleli onu orada görürse ve imama söylerse...(123- 24)

- Paşa mı desem...Bey mi desem...(150- 6)
- Bir bu kanaati Rabia'nın kafasına bir sokabilse...(153- 21)
- Benim bildiğim şeyleri o bilse, biraz Fransızca okusa...(154- 29)

- Bilhassa ya o kadar sevdiği Rabia'nın gönlü oğlana aktıysa. (158- 28)

“Ya” edatı ile kurulan cümlede bir soru eki ve soru kelimesi bulunmamasına rağmen kendinden önce gelen cümlelerden anlaşılır ki soru anlamı bu cümle üzerindedir.

- Ya birden fazla şeriki varsa? (209- 20)

Şart kipi bazı cümlelerse istek bildirir, bu cümleler dilek- şart kipi dediğimiz kiple kurulmuştur. Eserde istek bildiren bu cümleler keşke, şayet gibi Farsça edatlarla birlikte kullanılmıştır.

- Siz kalsanız da bizimle bahçede yemek yeseniz...(389- 20)
- Ben sana bir maymun olsam da, sen de sokaklarda oynatsan nasıl olur? (96- 12)

Karşılaştırma anlamı veren bağlama edatı "ise", şart ekiyle karıştırılmamalıdır. Bu cümleler şart bildirmez. Dolayısıyla şartlı birleşik cümle değildir.

- Ayılır ayılmaz, biricik çocuğunu o soytarıya vermektense eliyle boğmak için Rabia'nın girtlağına atıldı. (98- 15)
- Çocuğu kim doğurursa doğursun. (57- 20)
- Hiç olmazsa Şeytan'ın cesaretini tasdik et, Dede Efendi. (77- 21)
- Yeni gençler nasılsa onu beğenmediklerini biliyordu, hatta kendi oğlu bile. (160- 22)
- Emine ne sorduysa, geç kalmasının sebebini ne kadar anlamak istediye o, o kadar inatçı bir sükûtle mukabele etmişti. (93- 24)
- O ecdattan kalma han, hamam, dükkân ne kaldıysa birer birer satıyor, evin masraflarını kısıyordu. (138- 7)
- İşi mahkemeye düşürmektense Selim Paşa'yı hakem yapıp, işi dostane halletmek daha münasip değil miydi? (98- 22)

- Bir musikişinasın kulakları acemi bir orkestranın yaptığı falsolardan nasıl muazzap olursa, Tevfik’ in dürüst, yerli zevki de bu özentî insan ve eşya ahengindeki falsolardan öyle ıstırap duydu. (176- 8)
- Bir an evvel Bilal’in hatırası nasıl içini sızlattıysa Peregrini’nin bu garip bakışı da aynı tatlı sızıyı yapıyordu. (166- 12)

Şart kipi ekini almış olan bazı özel kalıplar ihtimal bildirir:

- Pek ala bir kızcağız ama olsa olsa bir imamla, bakkalla, belki de bir çalgıcı ustasıyla evlenebilir. (158- 11)
- Alsa olsa onu paşa’nın mevkiinden istifade etmek isteyen fakir bir genç alabilirdi. (158- 24)

“Bile” kuvvetlendirme edatı ile kurulmuş cümlelerde şart anlamı bertaraf edilmiş temel cümlenin bildirdiği hüküm daha çok vurgulanmıştır:

- Hakikatte İmam’ı sabık damadını jurnal etmeye sevk eden sebeplere meşru denilemezse bile insani denilebilirdi. (17- 17)
- Zincirleri altın bile olsa, kendileri birer esir. (57- 10)
- Tahlil etmeyi bilmese bile gene karışık derin hisleri vardı. (152- 22)

3.2.3. İç içe birleşik cümle

İç içe birleşik cümle, bir cümlenin bir başka cümle içerisinde yer alması ile oluşan cümledir.

Bir cümlenin herhangi bir görevle başka bir cümlenin içinde yer aldığı cümledir. Yardımcı cümle, ana cümlenin bir unsuru veya o unsurun bir parçasıdır. Bu yapıda ana cümle yüklemi genellikle “de-, zannet-, san-, bil-, gör-, görün-, farz et-,

düşün-” fiillerinin çekimi şeklindedir. Ana cümle sonda bulunur. Bu sıralanış, Türk cümle yapısına uygundur. (Karahana, 1999: 63)

Bu tür cümlelerde, “ temel cümle” durumundaki başka bir cümlenin içerisine giren cümle ; “ yardımcı cümle” olarak, içerisine girdiği cümlenin, bir unsuru veya içerisinde bulunduğu cümlede isim unsuru durumundadır. (Erkul, 2004: 61)

İç içe birleşik cümlede, iç cümle tırnak işareti içerisinde kullanılabilir veya dolaylı anlatım kelimesi olan “diye” ile gösterilebilir. Bu durum cümlenin anlatım tarzı ile ilgilidir. Doğrudan anlatımın bulunduğu cümlede tırnak işareti kullanılır. Dolaylı anlatımda tırnak işaretine gerek duyulmaz fakat iç cümle temel cümlenin içerisinde fiilimsi konumuna getirilecek kadar kaynaştırılmamıştır..

İç içe birleşik cümleler, genel olarak bir başkasının cümlesini aktarma ya da roman kahramanlarının iç konuşmalarının verilmesi maksadıyla kullanılmıştır.

İç içe birleşik cümlelerde iç cümle kendisini kapsayan temel cümlenin bir ögesidir. Genel olarak zarf tümleci ya da nesne görevinde bulunmaktadır.

3.2.3.1. İç cümlesi zarf tümleci olan iç içe birleşik cümleler

- Fakat belki küçük hanımlardan birisinin dadısı diye bir şey yapmamışlar. (192- 20)
- İşte senin altı parmak amcan, diye takdim etti. (92- 13)
- Rabia anasının gözlerine isyanla bakmış: “Ben de, babam da fenayız...Ne yapacaksın ...Bırak, babama gideyim.” diye haykırmıştı.
- Artık o Sinekli Bakkal’ın köşesini döner dönmez bütün çocuklar: “Ben size gösteririm!” geliyor, diye bağırıyorlardı. (129- 1)
- Bu oğlan acaba neden Karagöz’deki Tuzsuz Bekir gibi konuşmaktan hazzediyor, dünyanın anasını ağlatmak istiyor, diye hayıflanıyordu. (156- 3)

- Fakat “şeriklerini öğrenelim de sonra söyleyelim” deyince şüphelendi. (200- 1)
- Yapma evladım, köpeğin olayım, yapma, ihtiyar anana kıyma diye yalvarıyordu. (207- 12)
- Efendi Baba, bayrama bizi affederler, bayrama olmasa cülusa, diye bağıırıyordu. (223- 15)
- Peregrini içinden: “Bu dejenere prens bizi daha ne kadar sofrada tutacak?” diye hayıflanıyordu. (288- 4)
- Nasıl “işte vazifemi yaptım, sen de istediğimi ver” der gibi dua ediyor. (251- 7)
- “Mahallenin delikanlıları gibi bahçeden bahçeye mendil sallamak ne oluyor?” diye onunla eğleniyor. (296- 2)
- Rabia’nın günahkâr kalbi: “Rabbim, beni affet.” diye yerlerde sürünüyor. (296- 4)
- Ömrünün sonuna kadar bir karış çocuğun sırtından geçinecek değilsin ya, başının çaresine bak, diye hayli dürüş bir tavırla imamı başından defetti. (174- 6)

İç cümle nesneyi oluşturan sıfat-fiil grubunun içinde yer alabilir:

- “Güle güle oturun” ziyaretine gelenleri kabul ediyor. (433- 6)

İç cümle özneyi oluşturan belirtisiz isim tamlamalarının içinde yer alabilir:

- Kahvenin kapısı açılır açılmaz her köşeden “Akşam şerifleriniz hayrolsun!” sesleri çıktı. (444- 21)

İç cümle özneyi oluşturan bir sıfat- fiil grubundan oluşan sıfat tamlamasının içinde yer alabilir. Bu cümle iç cümlenin sıfat-fiile bağlanmasına örnektir:

- “Hükümdar yakınlığı yakıcı bir ateştir” diyen şair, ne kadar haklıydı. (187- 22)

3.2.3.2. İç cümlesi belirtisiz nesne olan iç içe birleşik cümleler

Kuruluş özelliği olarak bu cümleler, sıralı cümlelerin veya basit cümlelerin oluşturduğu iç cümlelerden oluşur.

- Dairem konağın öbür ucunda, bizim prova yapmamızda bir mahzur görmüyorum, dedi. (44- 20)
- Vakit epey geç, çocuğu göndersek, dedi. (41- 5)
- Hilmi içinden: “ Annemin bütün derdi, başına dalkavuk toplamak, elmas satın almak, parayı sokağa atmak...babam gibi zalimleri bu kadınların çılgın israfı yaratıyor.” dedi.
- Gelecek hafta karşı karşıya yemek yiyemeyeceğiz Rabia, fakat ben bir saraya yerleşince seni davet edeceğim, diyordu. (65- 7)
- Kanarya'nın ağladığını hanıma söyleme...Kanarya'yı burada gördüğünü hiç söyleme, daha iyi, dedi. (65- 12)
- Bunu söyletelim, güzel söylüyor, dedi. (73- 13)
- Beatris, Dante'ye ilk defa böyle görünmüş olacak, diyordu. (74- 7)
- Rab, meleklere: “Biz dünyaya hâkim olacak birini (Adem) göndereceğiz”, dediği zaman onlar: “Biz senin kutsiyetini ila, sana hamdüsena ile meşgulken, sen oraya fitne ika edecek, kan dökecek bir kimse mi gönderiyorsun” dediler. (75- 15)
- Abdülhamit de başka türlü düşünmüyor, Monşer, dedi. (85- 6)
- Çingene demek, fena kadın demektir, diyordu. (91- 11)
- Güya bir el, kalbinin bağlarını çözmüş, ona: “İstedığın kadar gül, oyna, sevin ve yaşa!” demişti. (93- 17)
- Rakım kendi kendine “Herif neler karıştırıyor?” diyordu. (109- 1)

- Onun için Rabia'yı düşünürken kendi kendine “ Kalbinin şevki ve sevgisi sönmeli fakat riyazete sade hayatta kabiliyeti de muhafaza edilmeli” derdi. (113- 16)
- Bizim çocuk artistin ne kadar büyümüş olduğuna dikkat ettim de biraz şaşırdım, dedi. (142- 5)
  - Hanımefendi'ye ben olmaz, dedim. (151- 1)
  - Galiba sen, Sabitağabey gibi olmak istiyorsun, derdi. (155- 6)
  - Bana iyi şarkı söyler dediler. (180- 4)
  - Niçin mutlak, oğlunun mücrim olduğuna inanmak istiyorsun, a birader? dedi. (214- 1)
  - Hepimiz geçici birer gölgelerden başka bir şey değiliz, dedi. (217- 1)
  - Sabiha Hanım içinden: “Galatasaray’dan birinci çıktı. Fakat ne yarar, hâlâ Maliye’de bir küçük kâtip. Aylığı terzisine bile yetişmiyor. Babasını beğenmiyorsa, parasını neden sarf ediyor?” dedi.

3.3. Sıralı cümle

Sıralı cümleler iki veya daha fazla cümle ile kurulur. Cümleler birbirinden virgül veya noktalı virgülle ayrılabilir. Cümlelerin her biri yapı ve anlam bakımından farklı niteliklere sahip olabilir. Aralarındaki anlam ilişkisi, ortak cümle unsurları, ortak kip ve şahıs ekleri ile pekiştirilir. (Karahan,1999: 66)

Sıralı cümlelerin diğer kaynaklardaki tanım ve açıklamaları şöyledir:

Bilgegil, sıralı cümleleri basit cümlelerden meydana gelen cümleler, temel cümlelerden meydana gelen sıralı cümleler, yan cümleciklerden meydana gelen sıralı cümleler, şartlı cümlelerden meydana gelen cümleler olarak dörde ayırmıştır. Fiilimsilerin sıralanmasıyla meydana gelen cümleleri sıralı cümle kabul etmiştir. (Bilgegil, 1963: 88- 90)

Yalnız başlarına kullanıldıklarında da birer anlam taşıyan hükümlü cümlelerin yan yana gelmesiyle, noktalı virgül veya bağlaçlarla birbirine bağlanarak

kurulan birleşik cümle. (Korkmaz, 1992: 134)

Sıralı cümleler birden fazla cümlenin birbirini anlam ilişkisiyle tamamlamasıyla meydana gelen cümlelerdir. Bu tür cümleler yalnız kullanıldıklarında da bir anlam taşırlar. Bu durumu; basit cümlede, temel ve yan cümlede, girişik ve şartlı cümlelerde görmek mümkündür. (Erkul, 2004: 62)

Erkul, sıralı cümleleri, basit cümlelerden oluşan sıralı cümleler, birleşik cümlelerden oluşan sıralı cümleler, basit birleşik cümlelerden oluşan sıralı cümleler olarak sınıflandırmıştır. (2004: 62)

Gencan ise bağlı cümleler başlığı altında ele aldığı sıralı cümleleri, şekilce bağlı cümleler ve anlamca bağlı cümleler olarak ikiye ayırmıştır. (Gencan, 1963: 80)

Bağımsız kuruluşta birden çok yargılı anlatımdan oluşan tümceye sıralı tümce denir. (Dizdaroğlu, 1976:223)

Sonuç olarak şunları söylemek gerekir: Tek başına yargı bildiren cümlelerin bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla meydana gelen cümleler topluluğudur.

3.3.1. Bağımsız sıralı cümleler

Aralarında bir öge ortaklığı bulunmayan cümlelerdir. Romanda bir anlam çerçevesi içinde kullanıldıkları için anlam bakımında bu cümlelerin birbirine bağlı olduğunu kabul etmek gerekir fakat aralarında şekilce bir ortaklık söz konusu değildir.

Bağımsız sıralı tümcelerde, tümcelerin her biri kuruluş yönünden bağımsızdır, bir başka tümcenin varlığını gerektirmez. Onların bir anlam çerçevesinde sıralanması, aralarına konan virgül ya da noktalı virgülle, iki nokta ile belirlenir. (Dizdaroğlu, 1976: 223)

Bağımsız sıralı cümleyi oluşturan cümlelerin hepsi fiil cümlesi olabilir:

- Bu sükûn bu teslimiyet Emine'yi pek tatmin etmedi, içine şüphe girmeye başladı. (19- 3)
- Arada başlarını kaldırıp aya bakıyorlar, ikisi de göğüslerinde demirci örsü gibi işleyen yüreklerinin çarpıntısını birbirinden saklamak istiyordu. (149- 3)
- Tefrik gideli daha henüz iki ay olmamış, Rabia neşeli neşeli şarkılar söylüyor. (248- 7)
- Neden göremeyeceksin, göz yummadan yıllar gelip geçiyor. (373- 6)
- Yaramaz gürbüz çocuklar cüce çocuğun tepesinde, biri karnına oturmuş, biri ağzını tikiyor, ötekiler koltuğunun ve tabanının altını gıdıklıyor. (422- 26)
- Saraya tutulmuş gibi gözleri evlerinden uğruyor, bir alay mart kedisi gibi çığırıyorlar. (54- 1)
- Can olsun da dayansın; Rabia bir canlı cenazeye döndü. (229- 5)
- Hafiye kolundan çekti, Rakım arkalarında sokağa çıktılar. (171- 21)

Bazı cümleler, aralarında öge ortaklığı olmadığı halde anlam bakımından birbirine bağlı cümleleri barındırır. Cümlenin aynı durumu betimlemesi veya cümlenin kelimelerindeki iyelik ekleri, öge ortaklığı olmamasına rağmen cümleleri anlam bakımında bir birine bağlar.

- İnce kollarını kadının boynuna sımsıkı dolamış, kuru dudakları kaldırımın mermer yanaklarını öpüyor. (273- 13)

Bağımsız sıralı cümleler bir fiil bir isim cümlesinden oluşabilir:

- Hep neşeli ve canlı şarkılardı, Çingene başını sallıyordu. (248-5)
- Hilmi ve arkadaşları alaturka musikiye alışmış gibiydiler, Peregrini, dağılmadan onlara piyano çalardı. (141- 7)
- Kuran okuyarak kazandığı paranın her kuruşu benim, anladın mı? (350- 16)

Bağımsız sıralı cümleyi oluşturan cümlelerin tümü isim cümleleri de olabilir.

- O eski Türk cemaatinin, içtimai demokratiydi, asalet onca ferdin kabiliyetindeydi.(158-21)
- Her akşamki gibi dizinde dikişi var, elleri dikişinin üzerinde hareketsiz.(334-25)

3.3.2. Bağımlı sıralı cümle

Ögelerinden herhangi biri ortak olan cümleler, sıralı cümlelerdir. Romanda, bağımlı sıralı cümleler genelde özne ortaklığı ile oluşmuştur. Bağımlı sıralı cümleler iki veya daha fazla cümleden oluşabilir.

Romanda sadece fiil cümlelerinden oluşan sıralı cümleler şunlardır:

- Vazeder gibi şedit bir talâkatla konuşur, gündelik lakırdıları bile Kuran okur gibi tecvitle söyler, her elif onun ağzından “dallın”(20) deki elif miktarı çekilir. (11- 1)
- Memulünden çok kolay kopardığı izni alır almaz, Tevfik, tavan arasından eski mukavva kutuları sırtladı, indirdi; dükkândan beş on kalem aşırıldı; bir hafta mütemadiyen kesti, biçti, boyadı; bir alay kâğıttan sanatkâr ortaya attı. (13- 23)

- Herhalde pek keyifli idiler, el çırpıyor, gülüyorlardı. (19- 23)
- Gündüz tulumbadan su çeker, çocukları mektebe götürür getirirdim, zerzevat bile ayıklardım. (91- 1)
- Tevfik, Kabasakal Kıraathanesi'nde perdesini kurdu, şem'asını yaktı. (131- 1)
- Evvelden doğruca vapura gideceksin, daha evvel çıkamazsın. (219- 1)
- Bohçayı bırak, git. (203- 6)
- Senelerden beri ona alışmış, bağlanmıştı. (143- 9)
- Kadın çıkınca kestanececinin önünde durmuş, kestane almış. (192- 21)
- İstedığimi düşünüyor, dilediğim gibi yaşıyorum. (241- 7)
- Yükten yatağını çıkarır, kızın yatağının yanına sürer, köşedeki mum iskelesinin üstüne zeytinyağı kandilini yakar, yatağa girerdi. (249- 23)
- İçlerinde yığın yığın odun yanıyor, şöminelerin hepsi renkli mermerden oyulmuş. (264- 19)
- Babası bir metelik yollamadığı senelerde evimde yatırdım, besledim, giydirdim, kuşattım. (350- 14)
- Tevfik' in fedakârlığını güzel bulmuş, sevmiş, sevinmiş. (372- 11)
- Vallahi sahiden başım dönüyordu, midem bulanıyordu. (403- 18)
- İstanbul şehri kollarını açtı, şevk içinde kahramanlarını sardı. (451- 8)
- Hemen parmaklarında küçük sarı zilleri şaklatmaya başladı, sonra sıçradı, döndü, musiki bir rüzgâr ve onun bacakları, kolları, boynu birer sazmiş gibi titredi, eğildi, doğruldu. (66- 16)
- Emine yalnız kalınca mangalı karıştırdı, uzun düşündü. (123- 1)

- Bayram Ağa yumruklarını yere vurdu, akabinde ağzı köpürdü. (156- 18)
- Dede yukarı çıktı, piyanist Şükriye Hanım'ın oturduğu iskemleye oturdu, gene kahve pişiren kızı eğlendirmeye çalıştı. (165- 16)

Romanda sadece isim cümlelerinden oluşan sıralı cümleler de vardır:

- O dakika bu dükkânın ve sokağın haricindeki her şey sunidir, yabancıdır. (107- 17)
- Pembe'ye göre, cinler, periler, dirilerle daha sıkı münasebette, her dakika her evin içinde, her işle alakadardılar. (250- 14)

Romanda hem isim hem fiil cümleleri ile kurulan bağımlı sıralı cümleler şunlardır:

- Osman'ın odasına çıkıp Arnavut kaldırımcının acayip türküsünü söylediği günden beri fenalaşıyor, her gün daha halsiz, her gün yüzü gözü daha şişik. (441- 11)
- Uykusu yoktu, biraz sonra kalkardı. (149- 18)
- Temizdi, hamarattı, titizdi, mahalle çocuklarıyla oynamaya tenezzül etmezdi. (12- 20)
- Evvela pisti, sonra yattığı kalktığı, çalıştığı, zaman belli değildi. (17- 5)

3.3.3. Karma sıralı cümleler

Bağımsız ve bağımlı sıralı cümlelerin bir arada bulunduğu sıralı cümlelerdir. Bu cümlelerde bağımsız sıralı cümlelerin yanında aralarında öge ortaklığı bulunan cümleler de vardır. Buna göre karma sıralı cümle, en az üç cümleden oluşur.

- İsteddiğine sopa çeker(1), dilediğini sürer(2), dünyanın anasını ağlatır(3), gene kimse gık diyemez. (4) (154- 18)

Bu cümlede; 1.,2. ve 3. cümleler gizli özne ortaklığı ile bağımlı sıralıdır, 4. cümle bağımsız cümledir.

Üç kişi birden geniş hasıra uzanmış(1), başları dirseklerinde, bir elleriyle sigara içiyorlar(2), Rakım bir dizi dikili ortalarında oturuyor(3), burnunun deliklerinden mütemediyen duman çıkarıyordu. (4) (146- 20)

Bir cümle, yapı bakımından “birleşik”, “bağlı” ve “sıralı” cümle olma özelliklerinden ancak birine sahip olabilir. Böyle bir yapı içinde yer alan cümleler de “basit, birleşik, bağlı, sıralı” cümle olabilir. Bu yapı, cümlelerin anlamı esas alınarak dikkatle tahlil edilmelidir. (Karahan,1999: 66)

Karahan’ın bu görüşü sıralı cümlelerin yalnız yalın cümlelerden değil birleşik yapıda olan cümlelerden de oluşabileceğini belirtir. Dolayısıyla sıralı cümleler sadece basit cümlelerin sıralanması ile oluşmaz, sıralı cümleler şartlı birleşik, içi içe birleşik, Ki’li birleşik cümlelerin de sıralanmasıyla oluşabilir:

- O, Peregrini gibi kızı tahlile uğraşmıyor, Rabia’nın meyillerini fitratının icabı diye olduğu gibi kabul ediyordu. (113- 7) (Sıralı cümlelerin 1. cümlesi basit; 2. cümlesi iç içe birleşik cümledir).
- Emine’nin titizliklerine, şimdi imam müdahale ediyor: “Kız evimize refah getirdi, artık uzun etme, çocuğu sıkıştırma” diye darlıyordu. (62- 10) (Sıralı cümlelerin 1.cümlesi basit; 2. iç içe birleşik cümledir).
- Fakat onlar da babaları gibi yerli olan her şeye dudak büküyorlar, anneleri alaturka bir şarkı söylese kulaklarını tıkayıp gülererek kaçıyorlardı. (267- 21) (Sıralı birleşik cümlelerin 1.cümlesi basit; 2. cümlesi şartlı birleşik cümledir).
- İçinden “Nereden bu işe girdim, nereden bu herifin taklidini yaptım? Kapalı yaptım sanıyordum ama demek hafiyeleri çakmış” diyor(1)

fakat gözleri alık alık, manasız manasız Zati Bey'e bakıyor(2) ve dudakları "Emrederseniz hepsini terk ederim beyim." diyordu(3) . (179- 1) (3 temel cümleden oluşan bağlı cümle; 1. cümlesi iç içe birleşik cümle, 2. cümlesi basit cümle, 3. cümlesi iç içe birleşik cümledir. 1. iç içe birleşik cümlelerin iç cümlesi iki cümleden oluşur, bu iki cümlelerin birincisi sıralı cümle ikincisi bağlı cümledir. 3 ile numaralandırılmış içi içe birleşik cümlelerin iç cümlesi basit yapıdadır).

- Hem o kadar Rabia'nın dostluğuna alışkındı ki, kaybederse onun yerini artık bir şey dolduramayacaktı. (374- 3) (Ki'li birleşik cümlelerin yan cümlesi, şartlı birleşik cümledir).

- İhtiyarın sesi adeta tehditle doluydu(1), "Gözünü aç, oğlan senin dengin değil." demek istiyordu(2). (160- 4) (Sıralı birleşik cümlelerin 1. cümlesi basit; 2. cümlesi iç içe birleşik cümledir. İç içe birleşik cümlelerin iç cümlesi de sıralı cümle yapısındadır).

- Peregrini içinden "insanın geçtiği ihtiras merhalelerini böyle bir zihniyete nasıl anlatmalı..." dedi(1) ve sustu(2). (237- 3) (Bağlı cümlelerin 1. cümlesi içi içe birleşik cümle; 2. cümlesi basit cümledir.)

Bu cümlede, 1. ve 2. cümle aralarında özne ortaklığıyla bağımlı sıralı; 2. ve 3. cümle de aralarında özne ortaklığı ile bağımlı sıralı cümledir.

3.3.4. Bağlı cümle

Bu cümleler, "ve, veya, da, fakat, ama, lakin, halbuki, meğer, vb." gibi bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış cümleler topluluğudur.

Her biri müstakil bir cümle olan bu cümleler arasındaki anlam ilişkisi, bağlama edatlarıyla sağlanmakta, pekiştirilmektedir.

Bağlı cümlelerin bir kısmında yüklem ve şahıs aynı, bir kısmında ise farklıdır. Unsurların biri veya birkaçı ortak olan bağlı cümleler de bulunmaktadır. (Karahan,1999: 65)

Bağlı cümleler de bir tür sıralı cümledir. Cümlelerin virgül, noktalı virgül veya iki nokta ile sıralanması ile bağlaçlarla sıralanması arasında fark yoktur.

3.3.4.1. İsim cümlelerinden oluşan bağlı cümleler

- Kaldırımlar bozuk fakat tepede bir ay var. (233- 7)
- Ne bir vazifem ne bir bağım var. (241- 6)
- Korkmayın, bu şehirde sizin sesinize ve üslubunuza çıkışacak ne ses ne sanatkâr var. (257- 22)
- Kıyafeti, mektep çocuğu alayından başka değildi yalnız bacakları uzun, başı havada ve hepsinden daha toplu, daha etrafına hakim...(129-18)

3.3.4.2. Fiil cümlelerinden oluşan bağlı cümleler

- İşte zulüm ve cebir, ne kadar usulü dairesinde olursa olsun, ne kadar bir kudret alameti gözlerinden yaşlar döküyor fakat yüzü, içindeki ıstırapla gaşyolmuş gibi. (232- 10)
- Dede arada gözlerini misafirine kaldırdı, bir şey söyleyecekmiş gibi dudakları kımıldadı, fakat bir şey söylemedi. (233- 25)
- Metafizik münakaşalar açacak, dervişin fikrini meşgul edecek ve belki onunla münakaşa ederken dervişin fikri o aralık saptığı çıkmazdan kurtulacak bir yok bulacaktı. (233- 28)
- Fakat ben dünyayı bırakıp rahip olduğum zaman sırf annemin tesiriyle oldum da diyemem. (240- 10)
- Öyle bir dram ki hepsinin şefkat, iyilik rolü oynamasını icap ediyor ve herkes rolünü büyük bir sadelik ve realizmle yapıyordu. (164- 1)
- İkisi de ayrıldı ve kendilerini biraz topladılar. (211- 4)

- Ayağı sürçtü, sendeledi, eliyle duvara tutunmak istedi, tutundu fakat avucu sıyrılmıştı. (242- 7)
- Hemen yatınız ve yarın sabah da mutlak doktor çağırın Penbe Hanım. (246- 24)
- Kızın yatsıyı kılışını seyreder ve her akşam bu uzun ve zahmetli işi düşünmeden yapışına şaşardı. (249- 28)
- Ya sukut eder yahut homurdanır, her vakit uzun uzun esnerdi. (251- 18)
- Kendisi alaturka musiki sevmez ama hanım sever. (256- 13)
- O bidüziye anlatıyor fakat kızı pek dinlemiyordu. (259- 16)
- Bazen çalışmak için arzu eder ve derhal Robert Kolej' e talebe yazılırdı. (267- 1)
- Bir kere tef çaldığımı dinle de sonra söyle. (96- 1)

3.3.4.3. Hem isim hem fiil cümlelerinden oluşan bağlı cümleler:

- Gözleri gök ela, uzun burnunun yukarısı muntazam, fakat aşağı doğru çarpılarak yüzüne bir kartal heybeti veriyordu. (46- 3)
- Siyah çarşafllılar, gözleri yarı kapalı, elleri gökte uzun uzun bir şeyler okudular sonra başlarını çevirip şevket-i deryanın olduğu yere doğru yürüdüler. (225- 3)
- Kirpikleri yanaklarına indi fakat içinden gözleri ışıllı. (257- 32)

3.6. Eksik cümle

Eksik cümle yüklem olmadan, bir anlam belirten cümlelerdir. Böyle cümleler tam cümle sayılmaz. Anlatım kendinden önce gelen cümlelerden dolayı pekişmiştir.

Kesik tümce, söze duygusallık kazandırır, imgelem gücümüzü çalıştırır. Kesilen tümcenin, eksik bırakılan ögenin anlamını imgelem gücümüzle tamamlarız. (Dizdaroğlu,1976: 274)

Zeynep Korkmaz eksik cümle için, (Korkmaz,1992: 101) "Konuşma sırasında, bir parçanın dinleyenin anlayışına bırakıldığını göstermek üzere bir kısmı kesilerek söylenen, yüklemi kullanılmadığı halde bir yargı bildiren cümle" ifadesini kullanmıştır.

Leyla Karahan, bu cümleler için şunları söyler: Böyle cümlelerde anlam, yükleme gerek duymayacak kadar açıktır. Cümle okuyanın, dinleyenin muhayyilesinde tamamlanır. Böyle cümleler, kesik cümledir. (Karahan,1999: 48)

Romandaki eksik cümle örnekleri ve bazı cümlelerin kullanım amaçları şunlardır:

- Fakat yapılamaz ki...Bu geri kafamız...(52- 5)
- Korkarım, çocukların Asım Bey'in kukla kızlarına benzeyecek...Bonmarşe gibi...(56- 1)
- Rengarenk feraceler üstünde beyaz yaşmaklar, yaşmakların arasından bakan sürme çerçeveli mavi, yeşil, ela gözler...(66- 23) (betimlemenin sürüp gittiğini göstermek için)
- Bu, Galatasaraylı üniformalı mavi gözlü, beyaz kirpikli, çilli yüzlü...(145- 22)
- O halde, bu kadarı yeter, ondan ötesi...(80- 10) (duygulanmayı göstermek için)
- Sefil ve serseri bir Tefik, nadim ve bedbaht bir Rabia...(121- 14) (tasvir belirtmek için)

Tümce ki bağlacı ile kesilir, bundan sonra bir başka tümce gelmezse, bu tür tümce, bağlaçlı kesik tümce olur. (Dizdaroğlu,1976: 278) Özellikle ki bağlacı, eksik cümlelerin anlamını pekiştirmek, cümlenin anlamına derinlik, duygusallık, çarpıcılık katmak maksadıyla sık kullanılır.

Eserde bazı bağlaçlı eksik cümleler şunlardır:

- Rakım'ın ağzı o kadar şapırdıyordu ki...(146- 8)
- Bu tazelerin hallerine akıl sır ermiyor ki...(36- 8)
- Efendi de seni o kadar merak ediyor ki...(279- 27)
- Fakat ıstırabını göstermemek için o kadar kuvvetli bir irade harekete geçmiş ki...(308- 20)
- Her işinde öyle bir şiddet, acele ve ateş vardı ki...(404- 26)
- Yaşamak o kadar tatlı ki...(418- 9)
- Yerlere kırmızı tuğla döşemişler, ocak öyle süslü olmuş ki...(328- 18)
- Aralarında bir tanesini, bir fikirle meşgul görebilmek nasip olmadı ki...(57- 25)
- Siz ihtiyar değilsiniz ki...(167- 1)
- Rabia ile, belki bu akşam kapanacak olan ömürleri o kadar güzel ki... (447- 14)
- Emine dükkana üstü başı temiz biri girer girme öyle bir değişiyordu ki...(11- 27)
- Oğlan bir güzelleşti ki...(164- 25)

Eserde şart kipi eki –sa, -se ile kurulmuş fakat şart anlamı olmayan eksik cümleler yer almıştır.

- Bari işine becerikli olsa...(17- 13)
- Şayet ruhu orada cennete giderse? (30- 19)
- Yani hanımefendi müsaade ederse...(46- 29)
- Mesela bizim Kızıl Sultan'ın hareketlerinin hepsini Allah isteyerek yaptırıyor, diye ahâliye bir itikat gelse...(83- 4)
- Sokakta ayak sesleri duymuştu, mahalleli onu orada görürse ve imama söylerse...(123- 24)
- Paşa mı desem..Bey mi desem...(150- 6)

- Bir bu kanaati Rabia'nın kafasına bir sokabilse...(153- 21)
- Benim bildiğim şeyleri o bilse, biraz Fransızca okusa...(154-29)
- Fakat şeriatı dinlemeseler evlenseler...
- Bilhassa ya o kadar sevdiği Rabia'nın gönlü oğlana aktıysa...(158- 28)

Eserde betimleme yaparken cümle sonunda “var” yüklemine olması gereken cümleler yüklemsiz verilmiş eksik cümle yapılmıştır.

- Dizlerinde yazma bir yorgan, arkasında, belinden bir kuşakla kavuşturulmuş bir basma hırka. (382- 1)
- Takkenin altında beyaz bir çatkı. (382- 1)
- Şakaklarında ve alnında birer tümsek. (382- 1)

Bazı isim cümlelerinde bildirme eki düşmüştür fakat bu cümleler eksik cümleler değildir:

- Osman'ın odasına çıkıp Arnavut kaldırımcının acayip türküsünü söylediği gündən beri fenalaşıyor, her gün daha hâlsiz(dir), her gün yüzü gözü daha şişik (dir). (3) (441- 11)
- Biri Mustafa Efendi'nin “ İstanbul Bakkaliyesi”(dir) öteki, arka pencereleri çeşmenin üstüne açılan imamın evi(dir). (10- 9)

4. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER

4.1. Fiil cümlesi

Yüklemi çekimli bir fiil veya fiil grubu olan cümlelerdir. Her türlü hareket, iş, oluş, fiil cümleleriyle karşılanır. Bu sebeple fiil cümleleri isim cümlelerinden daha sık kullanılır. (Karahan, 1999: 68)

Predikatı, fiil unsuru müstakil bir fiil olan cümledir (Ergin, 2000: 401). Eserde fiil cümlelerine bolca yer verilmiştir.

Geniş zaman kipi ile çekimlenmiş fiil cümleleri:

- Vaazlarında imam ikinci yolu daha parlak, daha canlı olarak anlatır. (11- 17)
- Bu itikat insanları zulme ve zalimlere karşı müsamahakâr yapar. (83- 2)
- Ben onlardan para almam, beyim. (177- 17)

Görülen Geçmiş zaman kipi ile çekimlenmiş fiil cümleleri:

- Genç kadın, ölülerin ruhlarıyla hiç alakası olmadığını gösteren bir omuz silkmesiyle mukabele etti. (45- 8)
- Rabia odadan çıkarken ikisi birden arkasından seslendi, geri çağırdı. (65- 1)
- Hilmi'nin odasına çıktı. (77- 1)
- Bu sabah alışveriş bitti. (89- 1)
- Peregrini sustu. (109- 1)
- İçeriye dalıp keçiboynuzu almak istedi. (129- 9)

Duyulan geçmiş zaman kipi ile çekimlenmiş fiil cümleleri:

- Çok değişmemişsin Rabia. (274- 25)

- Ne yapsın, titiz, ters ama gene Tevfik'e hakim; kalbi kuru, kafası dar, dili zehir, fakat Tevfik henüz ona doymamış. (16- 12)

Şimdiki zaman ile çekimlenmiş fiil cümleleri:

- Bir hafta sonra, gene bir Perşembe akşamı Rabia Sabiha Hanım'ın emriyle Rabia Hanım için bir istisna yapmak istiyorum. (103- 4)
- Belki o da bilmez, fakat bu beyaz yuvarlakları hep almak istiyorum. (106- 4)
- Dede iyilik, kötülük arasındaki farkı kaldırıyor. (82- 26)
- Ben Zati Bey tarafından geliyorum. (170- 11)
- Sokaktan kuş uçmuyor, kervan geçmiyor. (171- 1)

Gelecek zaman kipi ile çekimlenmiş fiil cümleleri:

- Siz ne vakit çıkacaksınız? (166- 6)
- Düğüne gidecek misin? (252- 14)
- Ha sitem edeceğim. (254- 22)
- Sofada bir kız bekleyecek, fem. (269- 16)
- Acıkmış olacaksınız. (274- 3)

Rivayet birleşik çekimi eserde nadiren kullanılmıştır:

- Bu yeni mirasyedinin Zati Bey olduğu herkes tarafından söyleniyormuş. (174- 23)

Hikâye birleşik çekimli fiil cümleleri:

- Rabia bu sebepleri dinlerken, zihni alt üst olurdu. (63- 12)
- Yüzü ancak on dördüncü asır ressamlarından birinin tahayyül edebileceği bir İsa'ya benzerdi. (181- 1)

- Işıklı siyah gözlerine, çenesindeki iradeye, başının latif çizgilerindeki manaya bakıca insan onda çok kuvvetli bir şahsiyet sezerdi. (240- 1)

- Tamamen kendisinin malı addettiği bu aciz adamın kapalı bir tarafı olduğunu sezmişti. (19- 4)

- Artık imam çocuğu kendine mal etmiş, onunla iftihar eder olmuştu. (62- 6)

- Dede onların türlü türlülerini görmüştü. (104- 6)

- Fakat şahsiyetini, kalın perdeler arkasından hissedilen bir ışık gibi, etrafına sezdirmişti. (181- 10)

- Fakat kazancı bir elinden giriyor, bir elinden çıkıyordu. (133- 19)

- Mektebe giden bir kız çocuğu kafilesine kâğıt, kalem, sakız vesaire satıyordu. (129- 17)

- Bereket versin bütün gün didinmekten o kadar yoruluyordu ki yatsı namazını kılar kılmaz yukarı çekilip yatıyordu. (19- 8)

- Cüce kapıya dayanmış ağlıyordu. (89- 15)

Şartlı birleşik çekimle kurulmuş fiil cümleleri:

- Zannederseniz ikiniz de meşgul olacaksınız, daha ziyade alıkoymayayım. (187- 11)

- Rabia eğer o kadar şaşkın olmasaydı, Sabiha Hanım'ın tavrını pek şüpheli bulacaktı. (199- 15)

- Meşhur hafız olursa beş liraya kadar alır. (259- 22)

Görülen geçmiş zamanın hikâyesi az kullanılmıştır:

- Ne kadar olsa pazarlık ettikti. (165- 29)

- Amca mal almaya gitti. (255- 14)

Emir kipi ile çekimlenmiş fiil cümleleri:

- Söyle, buraya gelsin. (170- 3)
- Siz bir defa Mahdum Bey'i isticvap(23) ediniz. (185-15)
- Vakayı baştan anlat. (192- 13)
- Elini yüzünü yıkasınlar, arkasına insana benzer bir şey giydiresinler. (197- 9)
- Bunu bir memurla yolla. (198- 8)
- Haydi, gidin, başlayın. (282- 16)

Şart kipi ile çekimlenmiş fiil cümleleri:

- O mevlidin başını bize okusana. (295- 6) (İstek bildirir).
- Hanımefendi, bir Müslüman kızı, bir Hristiyan'la evlense ne olur? (143-22)
- Eğer bütün bu vak'alarda Sabiha Hanım soğukkanlılığını ve idaresini göstermese maazallah bir felaket olacaktı. (98-9)

Gereklilik kipi ile çekimlenmiş fiil cümleleri:

- Bence en evvel bu memlekette tekkeleri kaldırmalı. (83- 8)
- Dün akşam Rabia'nın anası ölmüş Sinyor, kıza nasıl söylemeli? (165- 27)
- Sen iki gözüm konaklara alışık bir kız almalıydın. (397- 6)

Gereklilik bildiren cümleler, yüklemelerinde “- malı, - meli” kip eki olmadan da gereklilik anlamı verebilir:

- Onlarda bizimkilerdeki köşeler, bucaklar olmasa gerek. (298-8)

İstek kipi ile çekimlenmiş fiil cümleleri:

- Sabun kâsesini ben tutayım mı amca? (168- 22)
- Gideyim haber vereyim, beyim. (170- 4)
- Zannedersenem ikiniz de meşgul olacaksınız, daha ziyade alıkoymayayım. (187- 11)
- Allah aşkına bırak uyku uyuyalım. (252- 21)
- Efendiden bugün bahsetmeyelim. (306- 1)

4.2. İsim cümlesi

Yüklemi isim ve isim soylu(tamlama, zamir, edat, sıfat) bir kelimedenden türemiş cümledir.

Predikat ismi bir kelime ya da kelime grubu olabilir. Bildirme isim cümlesinin temelini teşkil eder, onun başlıca fonksiyonudur. (Ergin, 2000: 403)

İsim cümleleri i- mek fiilinden yapılıdır. Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri isimli kitabında cevher fiil başlığı altında bu fiili şöyle tarif eder: Dilimizde kökü erimiş, yalnız çekim ekleri hâlinde kalmış bir fiil vardır ki anlamca bir durum fiilidir, bir halde bulunuşu anlatır:

E.T. er- mek>E.O. i-mek >Y.T. .- mek

Buna cevher fiili (verbe substantif) adını veririz. Bununla beraber fiilin kökü hâlâ konuşma ve yazıda yer yer i- di, i- miş, i- se, gibi fiil gövdelerinde ortaya çıktığından onu i- mek fiili diye de anarız. Bu cevher fiili, başka dillerde de olduğu gibi, yalın anlamlı bir durum fiili olduğu için salt fiil adı da alır. (Banguoğlu,2007: 474)

i-mek fiili eserde bazen isim unsuru ile bitişik yazılırken bazen de ayrı yazılmıştır. Yüklemi bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir. İsim ve isim grupları, "i-" ek- fiili ile görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipinde çekime girerek yüklem görevi yaparlar. İsim cümlelerinde, kip eki taşımayan

yüklemler, geniş zaman kipindedir. Bu ve diğer bazı kiplerde, anlamı pekiştirmek veya yükleme ihtimal anlamı katmak üzere "- dır / - dir" eki de kullanılır" (Karahan, 2005: 96). Bazen de kuvvetlendirme anlamı taşır.

Geniş zamanla kurulan isim cümleleri:

- Bu vakadan sonra geçen ay Emine-Tevfik münasebetinde Sinekli Bakkal'a göre en romantik aydır. (21- 24)
- Öyle şeylerden anlayacak adam değil. (82- 1)
- Cevizin ötesinde sık sık incir, badem, elma, ayva ağaçları var. (103- 22)
- Ben onun amcasıyım. (106- 17)
- Hiçbir dine mensup değilim. (109- 4)
- Fikir cesaretinin piri odur. (77- 22)

Ayrı yazılabilen ve bitişik yazılabilen "i" ek fiiline örnekler şunlardır:

- Fakat en çok şaştığı şey hiç musiki bilmeyen Tevfik' in sesindeki, adeta vahşi ahenge, bütün seyircilerin hayranlığı idi. (117- 7)
- Demek onun büyümesinden etrafı haberdardı. (141- 2)

Görülen geçmiş zamanla kurulan isim cümleleri:

- Demek onun büyümesinden etrafı haberdardı. (141- 2)
- Fakat en çok şaştığı şey hiç musiki bilmeyen Tevfik' in sesindeki, adeta vahşi ahenge, bütün seyircilerin hayranlığı idi. (117- 7)
- İmam İstanbul'da hafız yetiştirmekle meşhur değil miydi? (26- 15)
- Her sanatkâr gibi sanatın halkın arasında uyandırdığı heyecanla sarhoştü. (115- 19)
- Ufak tefek tenevvülden sarfi nazar, bu on beş yaşındaki genç Rumelili Bayram Ağa'nın sadık bir kopyasıydı. (127- 3)

- Buruşuk yüzünde tabii komikleri mahzun gözleri vardı. (86- 9)
- Müzmin bir romatizma onu hemen hemen odasına zincirlemiş gibiydi.
(35- 25)
- Fakat en çok şaştığı şey hiç musiki bilmeyen Tefik' in sesindeki, adeta vahşi ahenge, bütün seyircilerin hayranlığı idi. (117- 7)
- Fakat bahçeyi en çok çınlatan Rabia'nın şakrak kahkahasıydı. (117- 17)
- Demek onun büyümesinden etrafı haberdardı. (141- 2)

Şart kipi ile çekimlenmiş isim cümleleri:

Şart kipi ile çekimlenmiş isim cümleleri nadiren kullanılmıştır.

- Eğer kız onu seviyorsa bu sevgide en hâkim cephe şefkat cephesi.
(336-20)

5. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER

Türkçenin "asıl unsurun yardımcı unsurdan sonra gelmesi" prensibine uygun olarak Türkçede yüklem genellikle sonda bulunur. Yüklem yeri öge dizilişini etkilediği için cümleler bu ölçüte göre sınıflandırılabilir.

Yüklem, genellikle cümlenin sonunda yer alır. Bu, Türkçe söz diziminin karakteristik özelliğidir. Ancak diğer cümle ögeleri gibi yüklem de söz dizimi içindeki yeri çeşitli sebeplerle değişebilmektedir. Cümlelerin kurallı (düz) veya devrik oluşlarında ölçü, diğer ögelerin değil yüklem yeridir. (Karahana, 2005: 100).

5.1. Düz Cümle

Yüklemi sonda bulunan cümle çeşidi, düz cümlelerdir. Yüklemi tamamlayan ögeler, yüklemden önce gelir. Türkçede yaygın olarak düz cümle kullanılır.

Türkçede bir söz dizisinde, esas unsurun ikinci derecedeki unsurlardan sonra gelmesi bir kanundur. Bunu, cümle kuruluşunda da görürüz. Ögeler, baştan itibaren şöyle bir sıra takip eder: özne, zaman bildiren zarf tümleci, hal bildiren zarf tümleci, derece bildiren zarf tümleci, dolaylı tümleçler, nesne, yüklem. (Bilgegil,1963: 51)

- Kanarya Hanım'ı gelecek hafta altın kafesine koyacaklar. (64-3)
- Rabia'nın zihninde Saray derhal altın bir kafes oldu. (64- 13)
- Bunu öyle anlatır ki cemaatin genç tarafından derhal bu gafillere iltihak etmek hevesi uyanır. (11- 21)
- Bu kız, üstünde iki mum yanan herhangi cami kubbesinin altına koysan, benim gibi kâfirleri bile şaşırtan bir musiki yaratıyor. (116- 14)

- Bunları affetmese de, lakayt kalabilirdi. (121- 15)
- Siyah çarşafllılar, gözleri yarı kapalı, elleri gökte uzun uzun bir şeyler okudular sonra başlarını çevirip şevket-i deryanın olduğu yere doğru yürüdüler. (225- 3)
- Yaşlar döküyor fakat yüzü, içindeki ıstırapla gaşyolmuş (22) gibi. (232- 10)
- Kaldırımlar bozuk fakat tepede bir ay var. (233- 7)
- Bereket versin bütün gün didinmekten o kadar yoruluyordu ki yatsı namazını kılar kılmaz yukarı çekilip yatıyordu. (19- 8)
- Cüce kapıya dayanmış ağlıyordu. (89- 15)

5.2. Devrik Cümle

Devrik cümle yüklem unsuru cümlenin sonunda bulunmayan cümle çeşididir. Devrik cümlenin tanımları dilciler tarafından şöyle yapılmıştır:

"Yüklemi sonda bulunmayan cümleler, devrik cümlelerdir. Bir anlamı öne çıkarma, belirtme, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi diğer öğelerin olduğu gibi yüklem de yerini değiştirebilmektedir. Devrik cümleler, sözlü dilde yazılı dile oranla daha fazla kullanılmıştır. Şiir dilinde de devrik cümle çok görülür" (Karahan, 2005: 100).

Yüklemi başka bir ögeden önce zikredilen cümlelere de devrik cümle adı veriliyor. (Bilgegil, 1963: 53)

Tümcede yüklem sonda değilse devriklik oluşmuş demektir. (Burdurlu, 1974: 54)

Yüklemi sondan öne alınmış yargılı anlatıma devrik tümce denir. (Dizdaroğlu, 1976: 250)

Bu tanımlardan yola çıkarsak devrik cümle kuralsız cümle demek değildir. Devrik cümle Türkçenin özne, tümleç, yüklem sıralamasına uymayan cümledir. Bu konuda Dizdaroğlu şunları söylemektedir: Yüklemin sonda bulunmasına bakarak devrik tümceyi “kuralsız tümce”, “yanlış tümce”, “bozuk tümce saymamalıdır. Devrik tümce, düz tümce gibi, bir anlatım türüdür; belirli düzeni ve kuralları vardır. Kaldı ki, devrik tümce, Türkçenin yabancıdır. Yapılan araştırmalara göre, yinelemeler dışında, Oğuz Kağan destanında 4, Orhun Yazıtları’nda 61, Kabusname Çevirisi’nde 273, Aşık Paşazade Tarihi’nde 165 devrik tümce bulunmaktadır. Bu durum, devrik tümcenin eskiden beri yazı dilinde kullanılmakta olduğunu ve Türkçenin söz dizimi kurallarına aykırı düşmediğini göstermektedir. (Dizdaroğlu, 1976: 250)

Bu bilgiler ışığında şu tanımları yapabiliriz ki yüklemi sonda bulunmayan cümlelere devrik denir. Devrik cümlelere başlıca üç yerde rastlanır:

1. Türkçeyi yeni öğrenen yabancılar da,
2. Gelişigüzel konuşanlarda,
3. Manzumelerde (Gencan, 1963: 74)

Piyeslerde ve romanlardaki karşılıklı konuşmalarda sözlerin aslına uygun olması; söyleyişlerin, ağızların, şivelerin, lehçelerin olduğu gibi belirtilmesi hoş gider; esere ayrı bir tat ve tabiiyet katar. Bu yüzden ki birçok piyes ve roman yazarları eserlerindeki karşılıklı konuşmaları söyleyenlerinkine tamamiyle uygun yazmaya çalışırlar. Bu konuşmaların çoğu gelişigüzel olduğu için devrik olur. (Gencan, 1963: 75)

Yukarıda da bahsedildiği gibi romanda yazarın cümlelerinde devrik cümle yapısına rastlanmaz fakat eser kahramanlarının karşılıklı konuşmalarında başta olması gereken hitap kelimeleri sona kaymıştır:

- Şimdi gelecek, efendim. (43- 5)
- Babanın adı ne, kızım? (89- 13)

- Ben size demedim mi, paşa? (292- 4)
- Fakat adam sevdiğinden ayrılınca böyle olur, Osman. (365- 3)
- Politikayı büyüklere bırak, İmam Efendi. (99- 25)
- Babamın benden başkası yok, efendim. (100- 21)
- Emredersiniz paşam. (101- 8)

Yüklemden önce gelmesi gereken edatın sonda kullanıldığı devrik cümleler de vardır:

- Bilal'e bakmadı bile...(129- 15)

6. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER

Cümleler anlamları itibariyle olumluluk, olumsuzluk, soru, emir, ünlem, gereklilik, istek bildirebilirler. Bazı dilciler anlamlarına göre cümleleri haber ve dilek kipleri bağlamında ele almışlar bu başlıklar altında sınıflandırmışlardır. İstek, emir, gereklilik bildiren durumların, kipler başlığında incelenmesi gerekir. Cümlenin temel olarak olumluluk, olumsuzluk veya soru anlamı taşıması cümlenin anlamında belirleyici unsurdur. Bu açıdan cümleler anlamlarına göre temel olarak olumlu, olumsuz ve soru bildiren cümleler olarak sınıflandırılabilir. Ünlem cümleleri de bu başlığa dâhil edilebilir. Fakat anlamlarına göre cümleler, sadece yüklemelerinde olumsuzluk eki ya da soru eki olup olmadığına bakılmaksızın, bu sınıflandırması çeşitlendirilirse, amaç-sonuç, sebep-sonuç, varsayım, ihtimal, karşılaştırma, değerlendirme, tanımlama gibi anlam durumlarını da ifade eder. Çeşitlendirebileceğimiz bu sınıflama cümlelerin içerdikleri kelimeler ve edatlarla ilgilidir.

6.1. Olumlu Cümle

Hükmün veya dileğin gerçekleştiğini anlatan cümleler, olumlu cümlelerdir. "Böyle cümlelerin yüklemi yapma, yapılma veya olma bildirir" (Karahan, 2005: 103). Olumlu cümleler, geçmiş zaman bildiren cümlelerde daha belirgindir çünkü hükmün veya dileğin gerçekleşip bittiğini bu cümlelerde daha net görülür.

- İlk Ramazan'da, imamın iki senede kazanamadığı parayı kazanıverdi. (27- 13)
- Hafta, böyle kakkahalı, oyunlu bir sahne ile kapandı. (97- 1)
- İki kahve ısmarladı, on kadar sigara içti. (175- 1)
- Yemeği yedikten sonra gece Vehbi Dede'ye oturmaya gitti. (233- 2)
- Efendi gene gülüyordu. (287- 3)
- Osman'ın Peregrini ile bağını bıçakla keser gibi kesmiş, atmışlardı. (316- 6)

- Gelin piyanoya dayanmış bekliyordu. (333- 7)
- Arif, Sütüne'den fazla bir tecessüsle Rabia'yı tetkik ediyordu. (267- 3)
- Nihayet sayıklaması durdu. (384- 4)
- Rabia'nın bu sergüzeşti keşfedilmeden bir gün evvel bir gün evvel üçler, en şen saatlerini yaşadılar. (95- 8)
- Sana çok memnun olacağın bir şey söyleyeceğim. (395- 4)
- Öğle yaklaştıkça, sıcaklık, ateşli bir nefes gibi havayı, yeri ısıtıyor. (371- 8)

6.2. Olumsuz Cümle

Hükümün veya dileğin gerçekleşmediğini anlatan cümleler, olumsuz cümlelerdir. "Böyle cümleler, yapmama, yapılmama, olmama bildirir" (Karahan, 2005: 104).

İsim cümlelerini olumsuz şekilleri ile fiil cümlelerinin olumsuz şekilleri farklıdır. Olumsuz cümle, genel manada fiil cümlelerinin yüklemine getirilen "- ma, - me", "- maz, - mez" olumsuzluk ekleri ile isim cümlelerine gelen "değil" veya "yok" kelimesi ile yapılır. "ne...ne bağlacı da cümleleri olumsuz yapar.

6.2.1. Olumsuz isim cümleleri

- Sinekli bakkal efkârı umumiyesi buna müsait değildi. (354- 1)
- Üstündeki yeşil gölgede bile serinlik yoktu. (371- 7)
- Artık dükkânla meşgul olacak hiç vakti yok. (133- 3)
- Halbuki hiçbirimizin içinde öyle bir didişme yok. (366- 2)

6.2.2. Olumsuz fiil cümleleri

- Biliyordu ki torunun kazancını ona hiçbir kanun vermeyecek. (121- 10)

- Rabia dört gün babasından haber almadı. (199- 1)
- Olanca nezaketiyle dedi ki : Padişah sadakatinizden şüphe etmiyor. (185- 10)
- Sanki hiç fena bir gün geçirmemişler. (447- 14)
- Deniz henüz tamamen uyanmamış. (370- 2)
- Artık Tevfik'e yanık yanık bakmıyor. (140- 27)
- Kimse henüz nereye sürüldüğünü bilmiyordu. (224- 7)
- Rakım'a eski verdiği ehemmiyeti vermedi. (305- 2)

Şekilce olumlu gibi gözükse de “ne...ne” bağlacıyla kurulmuş cümleler de olumsuz cümle niteliği taşır:

- Padişahın bundan sonra artık ne yüzüne bakabilir, ne de bir şey isteyebilirim. (375- 10)
- Ne ilahi, ne de şarkı söyleyecek hâli var. (230- 34)
- İhtiyarın bütün ısrarına rağmen ne bir yere çirak oldu ne de bir sanata girdi. (13- 15)
- Korkmayın, bu şehirde sizin sesinize ve üslubunuza çıkışacak ne ses ne sanatkâr var. (257- 22)

Şekilce olumsuz anlamca olumlu cümleler:

“değil” edatı ile verilmiş bazı cümleler şekilce olumsuz gözükmelerine karşılık anlamca olumludurlar:

- Abdülhamit'in mürteşi(21), azılı büyük memurlarından pek farklı değildi, hatta vaktiyle Gelibolu Mutasarrıfı olan zamanın Dahiliye Nazırı Zati Bey'e benzemiyor değildi. (131- 11)

6.3. Soru Cümlesi

Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümleler soru cümlesidir. Soru cümlesi, olumlu veya olumsuz olabilir. Soru sıfatlar, soru zamirleri, soru zarfları, soru edatları ve soru eki "-mı / -mi" bir cümleye soru anlamı kazandıran unsurlardır" (Karahana, 1999: 72).

Soru kelimeleri (sıfatları, soru zamirleri, soru zarfları ve soru edatları) ile kurulan soru cümleleri şunlardır:

- Bu akşam sakallı ne yapıyor? (36- 4) (soru zamiri)
- Dürnev nerede? (43- 4) (soru zamiri)
- Kanarya'dan neden böyle nefret ediyorsun? (58- 6) (soru zarfı)
- Kanarya'nın oyununu nasıl buldun? (67- 8) (soru zarfı)
- Bizim eski hanım ne alemde? (279- 13) (soru sıfatı)
- En son nerede gördün? (406- 15) (soru zamiri)
- Bu herif burada ne arıyor? (452- 18) (soru zamiri)
- Bir sürü insanı daha felakete sürüklemekte ne mana var?
(208- 1) (soru sıfatı)
- Ne zaman evlenebiliriz? (309- 11) (soru sıfatı)
- Ay başına bizim beş altını kim getirecek? (352- 23) (soru zamiri)
- Kadınlara neden bidüziye hücum ediyorsun? (57- 8) (soru zarfı)
- Sen artık dükkandan çekilsen nasıl olur abla? (139- 4) (soru zarfı)
- Ne zaman açılıyor ki? (4441- 23) (soru sıfatı)

Soru eki “-mı,-mi” ile kurulan soru cümleleri şunlardır:

- Kırmızı mı olsun, yeşil mi olsun? (312- 5)
- Senin cüce aklın böyle şeylere erer mi sanki? (443- 13)
- Ya ihtiyar çalgıcılar anasız mı doğarlar? (166- 32)
- Yeni Müslüman olmuş bir musikişinasın düğün gününe bundan daha münasip bir hatime olabilir miydi? (332- 13)

- Ne var, Bilal? Evde biri mi hasta? Yoksa annem mi hasta? (205- 1)
- Kendini ele vermekten çekinmen acaba anana merhametinden mi, bir maksada bağlı olmandan mı, yoksa sırf korkaklıktan mı? (208- 10)
- Hanımefendi, babam ölürse sahiden cehenneme gider mi? (35- 7)
- Sen “aşermek” diye bir lakırdı vardır, manasını bilir misin, Osman ? (411- 22)

6.3.1. Olumlu soru cümleleri

Soru cümlelerini olumlu soru cümleleri olumsuz soru cümleleri olarak iki bölümde inceleriz. Olumlu soru cümleleri, soru anlamı taşıyan cümlenin yüklemine “-ma,-me” olumsuzluk eki veya değil edatı bulunmayan, hükmün gerçekleşme durumuna yönelik bir sorgulamayı ifade eden cümlelerdir.

- Kıskanıyor musun, sevgili Rabia? (340- 10)
- Osman sen misin? (364- 10)
- İyi ama nereye koyacaksın? Dükkana mı? (395- 11)
- Acaba bu abidenin içi nasıldır dersiniz? (298- 3)
- Evinden esvap getirelim mi? (197- 12)
- Bu peri acaba ne şekil şeydi? (437- 13)

6.3.2. Olumsuz soru cümleleri

Olumsuz soru cümleleri, yüklemine “-ma,-me” olumsuzluk eki bulunan fiil cümleleri ile yok, değil kelimelerinin bulunduğu isim cümleleridir. Hükmün gerçekleşmeme durumuna yönelik bir sorgulamayı ifade eden cümlelerdir.

- Bu akşam bize yemeğe gelmez misiniz, çocuklar? (389- 17)

- Kız Tefrik değil mi? (191- 11)
- Başka bir işin yok mu? (351- 14)
- Ben size demedim mi, Paşa? (292- 4)
- Hiç annenizi görmeye gitmez misiniz? (167- 5)

Eserde bazı soru cümleleri, yargının gerçekleşme ya da gerçekleşmeme durumundaki kesinliği ifade eder. Bu cümleler kesin kabul edilen bir durumu onaylatma manasını taşır.

- Hangi burnu, kulağı temiz sokak çocuğu kendisini yadırgamaz? (310- 16)
- İmam İstanbul'da hafız yetiştirmekle meşhur değil miydi? (26- 15)
- Hangi Müslüman helalini böyle teşhir edebilir? (20- 12)
- Eğer insanın Allah'tan bir dileği olursa, evliyalar ne güne duruyor? (250- 4)

6.4. Ünlem Cümleleri

Sevgi, seslenme, korku, hayret, şaşma, heyecan ve sitem vb. ifade eden kelime ve kelime gruplarına “ünlem” denir. İçinde ünlem bulunan cümlelere de “ünlem cümlesi” denir. Ünlem cümleleri, ünlemlerle birtakım sıfatlarla, emir kipiyle “ki” bağlacıyla, ses tonuyla ve haykırmalarla kurulabilir.

Ünlem cümleleri, sevgi, korku, hayret, şaşma, seslenme, heyecan ve sitem gibi ifadeleri cümleyi dinleyenine ya da okuyanın belleğinde somutlaştırır. Anlatımın daha doğal olduğu bu cümleler, Türkçede bir anlam zenginliğidir. Ünlem cümlelerinin sonunda, tıpkı soru cümleleri gibi, kendine özgü ünlem işareti vardır. Eserdeki bazı ünlem cümlelerinin taşıdığı anlam özellikleri aşağıda verilmiştir:

- El alemin kadınına çocuk mu düşürteceksin, ayol! (412- 7)
(şaşma)

- Unutma Vehbi! (427- 23) (emir kipi)
- Yazıklar olsun!(97- 22) (sitem)
- Kızın çok büyüdü Tevfik!(89- 12) (seslenme)
- Hep kendi çıkarına bakıyorsun ha!(151- 15) (sitem)
- Herif soytarı!(451- 5) (kınama)
- Tevfik evlenirse sen görürsün!(140- 24) (tehdit)
- Sakın, uşakların hayranlıkla bahsettikleri hafız kız bu olmasın!

(130- 20) (şaşma)

- Git kendi suyunu kendin çek!(128- 11) (azarlama)
- Eyvah öğle yaklaşmıştı!(92- 30) (telaş)
- İnsan karısında heyecan uyandırmak için mütemadiyen(3) yeni

havalara yaratıp piyano çalamaz ya!(336- 26)

Eksik cümle özelliği gösteren ünlem cümleleri de vardır.

- Ondan sonra mebusluk... Ondan sonra bol maaş ve imtiyazlar(6)!(451 - 1) (abartma)
- Ah bir kere ağlasa!(232- 4) (acıma)

İKİNCİ BÖLÜM

CÜMLE TAHLİLLERİ

- Hilmi Bey'i meraklandırmaktan korkmasam (**Zarf Tümleci-1**), "Gurbet elde gene akşam oluyor." diye (**Zarf Tümleci-2**) bangır bangır (**Zarf Tümleci-3**) bağıracağım (**Yüklem**) (**Gizli Özne "Ben"**). (324- 15)

- Hilmi Bey'i meraklandırmaktan korkmasam, "Gurbet elde gene akşam oluyor." diye bangır bangır bağıracağım. (324- 15)

Bu cümle;

a. Yapısına göre, şartlı birleşik cümledir. Şart cümlesinin şart cümleciği basit; temel cümlesi, iç içe birleşik cümledir).

b. Yüklemnin türüne göre, şart cümlesinin temel cümlesi de şartlı yan cümlesi de fiil cümlesidir.

c. Yüklemnin yerine göre, kurallı (düz) cümledir.

d. Anlamına göre, olumlu cümledir.

- Güvertede (**Dolaylı Tümleç**) erkekler (**Özne**) canlı bir ehram gibi (**Zarf Tümleci**) birbirinin üstüne (**Yer Tamlayıcısı**) yığıldı(**Yüklem**) (1), açılan salapuryalardan(**Yer Tamlayıcısı**) rengarenk mendil (**Belirtisiz Nesne**) salladılar (**Yüklem**) (2). (224- 26)

- Güvertede erkekler canlı bir ehram gibi birbirinin üstüne yığıldı(1), açılan salapuryalardan rengarenk mendil salladılar (2). (224- 26)

Bu cümle;

a. Yapısına göre, bağımlı sıralı cümledir.

b. Yüklemnin türüne göre, 1. cümle de 2. cümle de fiil cümlesidir.

c. Yüklemnin yerine göre, kurallı (düz) cümledir.

d. Anlamına göre, olumlu cümledir.

- Kuru yüzünü (Belirtili Nesne) birdenbire (Zarf Tümleci) bir örümcek ağı gibi geçmiş çizgiler (Özne) kaplamış (Yüklem)(1), gözleri (Özne) çukur(Yüklem) (2), kaşları (Özne) kalın(Yüklem) (3), sakalı (Özne) sivri(Yüklem) (4), siyah boyun bağı(Özne) bir sanatkâr ihmalıyla (Zarf Tümleci) göğsünün yarısını (Belirtili Nesne) kaplamış(Yüklem) (5), belki otuz belki kırk yaşında(Yüklem) (Gizli Özne “O”)(6). (72- 13)

- Kuru yüzünü birdenbire bir örümcek ağı gibi geçmiş çizgiler kaplamış(1), gözleri çukur(2), kaşları kalın(3), sakalı sivri(4), siyah boyun bağı bir sanatkâr ihmalıyla göğsünün yarısını kaplamış(5), belki otuz belki kırk yaşında(6). (72- 13)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, bağımlı sıralı cümledir.
- b. Yüklemının türüne göre şu şekildedir: Cümle 6 tane cümleden oluşur: 1. ve 5. cümleler fiil; 2., 3., 4. ve 6. cümleler isim cümlesidir).
- c. Yüklemın yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümledir.

- Karanlık gecelerde (Zarf Tümleci) Rabia'nın penceresini (Belirtili Nesne) açar (Yüklem) (1), altında (Yer Tamlayıcısı) muhayyel bir mahlûka (Dolaylı Tümleç) “Seni gâvur, imansız seni” diye (Zarf Tümleci) çıkıştırdı (Yüklem) (2). (436- 17)

- Karanlık gecelerde Rabia'nın penceresini açar(1), altında muhayyel bir mahlûka “Seni gâvur, imansız seni” diye çıkıştırdı(2). (436- 17)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, bağımlı sıralı cümledir. 1. cümle basit; 2. cümle iç içe birleşik cümledir).

- b. Yükleminin türüne göre, her iki cümle de fiil cümlesidir.
- c. Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümledir.

• Cemaatle aralarında hiç muhabbet olmadığı (Özne) besbelliydi (Yüklem). (346- 20)

- Cemaatle aralarında hiç muhabbet olmadığı besbelliydi. (346- 20)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, basit cümledir.
- b. Yüklemin türüne göre, isim cümlesidir.
- c. Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümledir.

• Bir yukarı kendini atabilse...(436- 12) (Paragraf içerisinde zarf tümleci konumundadır.)

- Bir yukarı kendini atabilse...(436- 12)

Bu cümle;

a. Yapısına göre, şart cümlesidir fakat şartlı birleşik cümle değildir, tek yüklem vardır, belli belirsiz bir yargı bildirir.

- b. Yüklemin türüne göre, fiil cümlesidir.
- c. Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümledir ve dilek anlamı taşımaktadır.

• Allah (Özne) başıslasın(Yüklem) (1), torunun (Özne) hem zeki hem istidatlı(Yüklem) (2). (60- 17)

- Allah başıslasın(1), torunun hem zeki hem istidatlı(2). (60- 17)

Bu cümle;

- Yapısına göre, bağımsız sıralı cümledir.
- Yüklemin türüne göre, 1. cümle fiil; 2. cümle isim cümlesidir.
- Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- Anlamına göre, olumlu cümledir.

• Güya (Cümle Dışı Unsur) sürgünlere iyi muamele ederse (Zarf Tümleci-1)(1), Jön'lerden olacak diye(Zarf Tümleci-2) korkar(Yüklem) (2), ona (Dolaylı Tümleç) memuriyet (Belirtisiz Nesne) verirmiş(Yüklem) (3). (90- 17)

• Güya sürgünlere iyi muamele ederse(1), Jön'lerden olacak diye korkar(2), ona memuriyet verirmiş(3). (90- 17)

Bu cümle;

a. Yapısına göre, şartlı birleşik cümledir, şart cümlecığı basit yapıdadır, şartlı birleşik cümlelerin 2 tane temel cümlesi vardır. 2 ve 3 ile numaralandırılmış olanlar şartlı birleşik cümlelerin temel cümleleridir. 2 ile numaralandırılan içi içe birleşik cümle, 3 ile numaralandırılan cümle basit cümledir).

- Yüklemin türüne göre, fiil cümlesidir.
- Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- Anlamına göre, olumlu cümledir.

• Şöyle bir bakılsa (Zarf Tümleci) herhangi bir mahalle imamına (Dolaylı Tümleç) benzer (Yüklem) (1) fakat (Cümle Dışı Unsur) hakikatte (Zarf Tümleci) o (Özne) kendinden başka kimseye (Dolaylı Tümleç) benzemez(Yüklem) (2). (10- 18)

• Şöyle bir bakılsa herhangi bir mahalle imamına benzer(1) fakat hakikatte o kendinden başka kimseye benzemez(2). (10- 18)

Bu cümle;

a. Yapısına göre, bağlı cümledir. 1. cümle şart cümlesidir, 2. cümle basit cümledir).

- b. Yüklem türüne göre, fiil cümlesidir.
- c. Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumsuz cümledir.

- O (Özne) bu mesele üzerine ağzını açınca (Zarf Tümleci)“Sen hele bir sus” (Belirtisiz Nesne) diyorlardı (Yüklem). (329- 7)

- O bu mesele üzerine ağzını açınca “Sen hele bir sus” diyorlardı. (329- 7)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, iç içe birleşik cümledir.
- b. Yüklem türüne göre, fiil cümlesidir.
- c. Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümledir.

- Yeşil gron entarili, kuru ve ufacık bir ihtiyar kadın (Özne), genç hafız içeri girer girmez (Zarf Tümleci), elindeki dikişi (Belirtili Nesne) yere (Yer Tamlayıcısı) bıraktı(Yüklem) (1), oturduğu koltuktan (Yer Tamlayıcısı) kalktı(Yüklem) (2), kapıya doğru (Yer Tamlayıcısı) yürüdü(Yüklem) (3). (265- 15)

- Yeşil gron entarili, kuru ve ufacık bir ihtiyar kadın, genç hafız içeri girer girmez, elindeki dikişi yere bıraktı(1), oturduğu koltuktan kalktı(2), kapıya doğru yürüdü(3). (265- 15)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, özne ortaklığı ile bağımlı sıralı cümledir.
- b. Yüklem türüne göre, üç cümle de fiil cümlesidir.

- c. Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümledir.

- Kızın tabiatında (Dolaylı Tümleç) riyazete temayül (Özne)vardı(Yüklem) (1), manevi bir perhizkârlık(Özne) vardı(Yüklem) (2), süratle düşünüp, salim kararlar almak kabiliyeti (Özne) vardı (Yüklem)(3). (112- 3)

- Kızın tabiatında riyazete temayül vardı(1), manevi bir perhizkârlık vardı(2), süratle düşünüp, salim kararlar almak kabiliyeti vardı(3). (112- 3)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, dolaylı tümleç ortaklığı ile bağımlı sıralı cümledir.
- b. Yüklemin türüne göre, üç cümle de isim cümlesidir.
- c. Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümledir.

- Şüphesiz (Yüklem), (Gizli Özne “o”) ki bu küfür kaidesi (Özne) Padişah’a ve onun etrafındaki büyüklere (Dolaylı Tümleç) racydi(Yüklem) (29). (223- 1)

- Şüphesiz ki bu küfür kaidesi Padişah’a ve onun etrafındaki büyüklere racydi (29). (223- 1)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, Ki’li birleşik cümledir.
- b. Yüklemin türüne göre, isim cümlesidir.
- c. Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümledir.

- Bu cılız, yıpranmış, küçük vücudun neresinden (Yer Tamlayıcısı) bu kalın, kudretli ses (Özne) çıkıyordu? (Yüklem) (346- 32)

- Bu cılız, yıpranmış, küçük vücudun neresinden bu kalın, kudretli ses çıkıyordu? (346- 32)

Bu cümle;

- . Yapısına göre, basit cümledir.
- Yüklemin türüne göre, fiil cümlesidir.
- Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- Anlamına göre, olumlu soru cümlesidir.

- Hâlâ (Zarf Tümleci-1) gözler (Özne) sınıksıkı(Zarf Tümleci-2) kapalı (Yüklem), ses (Özne) sakın(Yüklem). (1) fakat (Cümle Dışı Unsur) yalnız şişik ve kısık yüzünde değil, bütün zavallı vücudunda(Yer Tamlayıcısı) korkunç bir intizar(Özne) var(Yüklem) (2). (417- 27)

- Hâlâ gözler sınıksıkı kapalı, ses sakın(1) fakat yalnız şişik ve kısık yüzünde değil, bütün zavallı vücudunda korkunç bir intizar var (2). (417- 27)

Bu cümle;

- Yapısına göre, bağlı cümledir. 1. cümle bağımsız sıralı cümle ve 2. cümle sıralı birleşik cümledir).
- Yüklemin türüne göre, tüm cümleler isim cümlesidir.
- Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- Anlamına göre, olumlu cümlesidir.

- Bir an evvelki hâlim yüzün üstünü (Belirtili Nesne) öyle bir gazap (Özne) bürümüştü (Yüklem) ki Bayram Ağa kadar yüreği olmayan kim olsa (Özne) tabanları (Belirtili Nesne) kaldırır kaçardı(Yüklem). (157- 25)

- Bir an evvelki hâlim yüzün üstünü öyle bir gazap bürümüştü ki Bayram Ağa kadar yüreği olmayan kim olsa tabanları kaldırır kaçardı. (157- 25)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, Ki'li birleşik cümledir, Ki'li temel cümle basit; yan cümle şart cümlesidir).
- b. Yüklem türüne göre, fiil cümlesidir.
- c. Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümlesidir.

- Buruşuk yüzü (Özne) daha (Zarf Tümleci) buruşuyor (Yüklem), içi kapkaranlık küçük bir kovuk olan ağzının ince dudakları büzüldükçe (Zarf Tümleci-1), gözler(Özne) daha da çok(Zarf Tümleci-2) ufalıyor (Yüklem), genç hafızı (Belirtili Nesne) şömineye doğru(Yer Tamlayıcısı) götürüyordu(Yüklem) (Gizli Özne "O"). (266- 18)

- Buruşuk yüzü daha buruşuyor, içi kapkaranlık küçük bir kovuk olan ağzının ince dudakları, büzüldükçe, gözler daha da çok ufalıyor, genç hafızı şömineye doğru götürüyordu. (266- 18)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, karma sıralı cümledir.
- b. Yüklem türüne göre, fiil cümlesidir.
- c. Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümlesidir.

- Paşa (Özne), "Bir düşünüyüm." dedikten sonra (Zarf Tümleci) güllerini de bahçıvanı da (Belirtili Nesne) bıraktı (Yüklem) (1), hareme (Yer Tamlayıcısı) gitti(Yüklem) (2). (159- 9)

- Paşa, "Bir düşünüyüm." dedikten sonra güllerini de bahçıvanı da bıraktı(1), hareme gitti(2). (159- 9)

Bu cümle;

a. Cümle yapısına göre, gizli özne ortaklığı ile bağımlı sıralı cümledir, 1. cümle iç içe birleşik cümle; 2. cümle basit cümledir.

b. Yüklem türüne göre, fiil cümlesidir.

c. Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.

d. Anlamına göre, olumlu cümlesidir.

- Bu mahallede Rabia Abla'nın pabucunu silmeye layık erkek yok, diye(Zarf Tümleci) başladı(Yüklem)(1), kim ona yan bakarsa kemiklerini kırar, anasını ağlatırım, diye(Zarf Tümleci) bitirdi(Yüklem).(2). (137- 17)

- Bu mahallede Rabia Abla'nın pabucunu silmeye layık erkek yok, diye başladı (1), kim ona yan bakarsa kemiklerini kırar, anasını ağlatırım, diye bitirdi (2). (137- 17)

Bu cümle;

a. Yapısına göre, gizli özne ortaklığı ile bağımlı sıralı cümledir. Her iki cümle de iç içe birleşik cümle özelliği gösterir. 2. içi içe birleşik cümlelerin iç cümlesi bağımlı sıralı cümledir.

b. Yüklem türüne göre, fiil cümlesidir.

c. Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.

d. Anlamına göre, olumlu cümlesidir.

- Gençler (Özne) hep(Zarf Tümleci) koltuklarının altından iki metre uzağa (Yer Tamlayıcısı) birer tükürük(Belirtisiz Nesne) fırlattılar(Yüklem)(1), bıyıklarını(Belirtili Nesne) ağabeyvari(Zarf Tümleci) yenlerine(Yer Tamlayıcısı) sildiler(Yüklem)(2), “Yaşasın be...yangına giderken dükkanın önünde hep nara atarız.”(Belirtisiz Nesne) dediler(Yüklem).(3). (137- 19)

- Gençler hep koltuklarının altından iki metre uzağa birer tükürük fırlattılar(1), bıyıklarını ağabeyvari yenlerine sildiler (2), “Yaşasın be...yangına giderken dükkanın önünde hep nara atarız dediler (3). (137- 19)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, özne ortaklığı ile bağımlı sıralı cümledir. 1. ve 2. cümle basit; 3. cümle iç içe birleşik cümle özelliği gösterir).
- b. Yüklem türüne göre, tüm cümleler fiil cümlesidir.
- c. Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümlesidir. 3. cümlelerin iç cümlesi ünlem cümlesidir.

- Bunlar(Özne) hep(Zarf Tümleci) ilk senelerin çetin mücadelesi, sıkı terbiyesi ve imamla Emine'den gelen irsi tesirlerin muhassalasının eseriymiş(Yüklem). (112- 5)

- Bunlar hep ilk senelerin çetin mücadelesi, sıkı terbiyesi ve imamla Emine'den gelen irsi tesirlerin muhassalasının eseriymiş (112- 5).

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, basit cümledir.
- b. Yüklem türüne göre, isim cümlesidir.
- c. Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümlesidir.

- Kadının erimiş yüzü (Özne-1), içine batmış gözleri(Özne-2) onda(Dolaylı Tümleç) merhamet değil çocukluk yıllarında çektiği meşakkati(Belirtili Nesne)uyandırdı (Yüklem). (125- 4)

- Kadının erimiş yüzü, içine batmış gözleri onda merhamet değil ,çocukluk yıllarında çektiği meşakkati uyandırdı. (125- 4)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, basit cümledir.
- b. Yüklem türüne göre, fiil cümlesidir.
- c. Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.

d. Anlamına göre, olumlu cümlesidir.

- Bu çeşit bir adamın ikinci mabeyinci olması, hem de padişahın teveccüh ve emniyetine haiz olması (Özne), görüldüğü kadar (Zarf Tümleci) izahı müşkül bir mesele değildi (Yüklem). (182- 8)

- Bu çeşit bir adamın ikinci mabeyinci olması, hem de padişahın teveccüh ve emniyetine haiz olması, görüldüğü kadar izahı müşkül bir mesele değildi. (182- 8)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, basit cümledir.
- b. Yüklem türüne göre, isim cümlesidir.
- c. Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumsuz cümledir.

- Metafizik münakaşalar (Belirtisiz Nesne) açacak(Yüklem)(1), dervişin fikrini (Belirtili Nesne) meşgul edecek (Yüklem)ve belki onunla münakaşa ederken (Zarf Tümleci) dervişin fikri(Özne) o aralık (Zarf Tümleci) saptığı çıkmazdan kurtulacak bir yol(Belirtisiz Nesne) bulacaktı(Yüklem) (2). (233- 28)

- Metafizik münakaşalar açacak (1), dervişin fikrini meşgul edecek ve belki onunla münakaşa ederken dervişin fikri o aralık saptığı çıkmazdan kurtulacak bir yol bulacaktı (2). (233- 28)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, bağımlı sıralı cümledir. 2. cümle kendi içinde bağımlı cümledir.
- b. Yüklem türüne göre, fiil cümlesidir.
- c. Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümledir.

• Kirpikleri(Özne) yanaklarına(Dolaylı Tümleç) indi (Yüklem)
 (1) fakat(Cümle dışı unsur) içinden(Dolaylı Tümleç) gözleri(Belirtili Nesne) ışıll ışıll(Yüklem) (2). (257- 32)

• Kirpikleri yanaklarına indi (1) fakat içinden gözleri ışıll ışıll (2). (257- 32)

Bu cümle;

- Yapısına göre, bağlı cümledir.
- Yüklem türüne göre, 1. cümle fiil cümlesi, 2.cümle isim cümlesidir.
- Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- Anlamına göre, olumlu cümledir.

• Peregrini (Özne) her perşembe akşamı (Zarf Tümleci-1)- o akşamları paşa gece yarısına kadar dairede geçirdiği için – (Zarf Tümleci-2) konağa (Dolaylı Tümleç) gelir (Yüklem) (1), Hilmi'nin odasında (Dolaylı Tümleç) toplanılır(Yüklem), konuşulur (Yüklem) ve(Cümle dışı unsur) konser verilirdi (Yüklem) (2). (71- 17)

• Peregrini her perşembe akşamı- o akşamları paşa gece yarısına kadar dairede geçirdiği için – konağa gelir (1), Hilmi'nin odasında toplanılır, konuşulur ve konser verilirdi(2). (71- 17)

Bu cümle;

- Yapısına göre, bağımsız sıralı cümledir. Bağımsız sıralı cümlenin 2. cümlesi kendi içinde bağlı cümledir.
- Yüklem türüne göre, fiil cümlesidir.
- Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- Anlamına göre, olumlu cümledir.

• //Bereket versin (Cümle dışı unsur)*// bütün gün didinmekten (Zarf Tümleci-1) o kadar(Zarf Tümleci-2) yoruluyordu (Yüklem) ki yatsı namazını kılar kılmaz (Zarf Tümleci-1) yukarı çekilip(Zarf Tümleci-2) yatıyordu (Yüklem). (19- 8)

• Bereket versin bütün gün didinmekten o kadar yoruluyordu ki yatsı namazını kılar kılmaz yukarı çekilip yatıyordu. (19- 8)

Bu cümle;

- Yapısına göre, Ki’li birleşik cümledir.
- Yüklemin türüne göre, fiil cümlesidir.
- Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- Anlamına göre, olumlu cümledir.

• Senin huzuruna (Dolaylı Tümleç) yemin ediyorum (Yüklem) ki (1) hürriyetimizin senedi olan Meşrutiyet’e kim el uzatırsa (Zarf Tümleci), ben(Özne) onun bu ellerle (Zarf Tümleci) gırtlığını(Belirtili Nesne) sıkır (Yüklem), anasını (Belirtili Nesne) ağlatır (Yüklem), iki gözünü birden (Zarf Tümleci) patlatırım(Yüklem) (2). (452- 6)

• Senin huzuruna yemin ediyorum ki (1) hürriyetimizin senedi olan Meşrutiyet’e kim el uzatırsa ben onun bu ellerle gırtlığını sıkır, anasını ağlatır iki gözünü birden patlatırım (2). (452- 6)

Bu cümle;

- Yapısına göre, Ki’li birleşik cümledir. Yan cümleler şart cümlesinden ve bağımlı sıralı cümleden oluşmaktadır.
- Yüklemin türüne göre, fiil cümlesidir.
- Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- Anlamına göre, olumlu cümledir.

---

*Başlı başına bir cümledir. Sonraki cümleye bağlı değildir. Kaynakta noktalama işaretiyle ayrıldığı için cümle dışı unsur olarak işaretledik.

- Mesnevi okur gibi (Zarf Tümleci-1) bunları söyledikten sonra(Zarf Tümleci-2) acemişiran makamından bir mısra (Belirtisiz Nesne) terennüm etti (Yüklem), (Gizli özne “o”). (79- 11)

- Mesnevi okur gibi bunları söyledikten sonra acemişiran makamından bir mısra terennüm etti. (79- 11)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, basit cümledir.
- b. Yüklem türüne göre, fiil cümlesidir.
- c. Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, olumlu cümledir.

- Peregrini(Özne) dizlerinin üstünde(Yer Tamlayıcısı), cebinden çıkardığı kırmızı ipek mendille (Zarf Tümleci) Rabia'nın kahve dökülen basma entarisini(Belirtili Nesne) siliyor (Yüklem)(1), Rakım(Özne) tepsiyi(Belirtili Nesne) kapmış(Yüklem)(2), dedeye(Dolaylı Tümleç) götürüyor(Yüklem)(3), dede(Özne) hiç(Zarf Tümleci) yerinden(Yer Tamlayıcısı) kimıldanmamış(Yüklem)(4). (145- 27)

- Peregrini dizlerinin üstünde, cebinden çıkardığı kırmızı ipek mendille Rabia'nın kahve dökülen basma entarisini siliyor 1), Rakım tepsiyi kapmış (2), dedeye götürüyor (3), dede hiç yerinden kimıldanmamış (4). (145- 27)

Bu cümle;

- a. Yapısına göre, karma sıralı cümledir. (1. cümle bağımsız 2. ve 3. cümle bağımlı 4.cümle bağımsızdır).
- b. Yüklem türüne göre, fiil cümlesidir.
- c. Yüklem yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- d. Anlamına göre, 1. , 2. , 3. cümle olumlu cümle; 4.cümle olumsuz cümledir.

• Kadın(Özne) çok zaman (Zarf Tümleci-1), namazdan sonra (Zarf Tümleci-2), ellerini(Belirtili Nesne) kaldırıyor (Yüklem)(1)- güya onu dinlemek için gökten inmiş bir Allah karşısında imiş gibi-(Zarf Tümleci-1), bağıra bağıra (Zarf Tümleci-2), Rabia'nın nankörlüğünden, yüzsüzlüğünden, Tevfik' in edepsizliğinden, kendisinin mazlumiyetinden (Dolaylı Tümleçler) şikâyet ediyordu(Yüklem) (2). (122- 1)

• Kadın çok zaman, namazdan sonra ellerini kaldırıyor(1)- güya onu dinlemek için gökten inmiş bir Allah karşısında imiş gibi- bağıra bağıra Rabia'nı nankörlüğünden, yüzsüzlüğünden, Tevfik' in edepsizliğinden, kendisinin mazlumiyetinden şikâyet ediyordu (2). (122- 1)

Bu cümle;

- Yapısına göre, sıralı cümledir.
- Yüklemin türüne göre, fiil cümlesidir.
- Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- Anlamına göre, olumlu cümledir.

• Hayatta tadılabilecek her zevki tatmanın, insanın birinci vazifesi olduğuna (Dolaylı Tümleç) kaniydi.(Yüklem),(Gizli özne "o"). (355- 12)

• Hayatta tadılabilecek her zevki tatmanın, insanın birinci vazifesi olduğuna kaniydi. (355- 12)

Bu cümle;

- Yapısına göre, basit cümledir.
- Yüklemin türüne göre, isim cümlesidir.
- Yüklemin yerine göre, kurallı(düz) cümledir.
- Anlamına göre, olumlu cümledir.

SÖZLÜK

- Acemişiran : Türk müziğinde kullanılan şet makamlardan biri.
- Akide : Dini inanç
- Bilaihtiyar : Elinde olmadan
- Dallin : “Dallin.” Ar. Sapıtılmışlar yoldan çıkmışlar, Kuran’da Fatıha Suresi’nin son kelimesidir ve “a”(elif) harfi uzatılarak okunur.
- Deruni : İçten
- Ehram : Mısır firavunlarının piramit biçimindeki mezarlarına verilen ad.
- Emniyet-i şahane : Padişahın güvenliği
- Frenk : Avrupalı
- Gaşyolmak : Kendinden geçmek
- Gron : İyi ve kalın bir cins ipekli kumaş.
- Halketmek : Yaratmak
- İltihak etmek : Katılmak
- İmtiyaz : Ayrıcalık
- İnkisar : Düş kırıklı
- İsticvap etmek :Sorguya çekmek
- Kani : İnanmış
- Makesi : Karşılığı
- Mazini : MAZZINI, Guiseppe İtalyan vatanseveri ve devrimcisi (Cenova 1805- Pisa 1872)
- Mazlumiyet : Zulme uğramışlık
- Mesnevi : Her beyti ayrı uyaklı divan edebiyatı nazım biçimi.
- Mevzubahis : Söz konusu

Muhassala	: Bileşke
Mürteşi	: Rüşvet yiyen
Müstehzi	: Alaylı
Mütemadiyen	: Sürekli, devamlı
Mütevakkıf	: Hâkim
Nafız	: İçe işleyen, etkin
Raci	: Yönelik
Sergüzeşt	: Macera
Süfera	: Elçiler
Talak	: Boşanma
Tayf	: Hayal
Tedhiş	: Dehşet

SONUÇ

Romanın ilk bölümlerinde fiilimsi barındıran basit cümleler kullanılmıştır. Fiilimsi türlerinden en çok sıfat-fiil kullanılmış, fiilimsilerin kullanımı cümle uzunluğunu artırmış, anlatım yoğunluğu ile birçok durum ifade edilmeye çalışılmıştır.

- Dışı ve içi hiç birbirine benzemeyen bu iki çocuğu, tabiat, hesaba, mantığa sığmayan hikmetiyle birleştirivermişti. (13- 6)
- Belki bundan dolayı, çocukluk hülyalarını kafasında saklamaya, yüzünün ifadesine kadar hâkim olmaya, yani iradesini kendi kendine terbiye etmeye mecbur oldu. (25- 6)

Olayların geliştiği bölümlerde sıralı cümleler sık kullanılmıştır. Sıralı cümlelerin kullanımında noktalama işaretleri tercih edilmiştir fakat bağlaçlar da olayların ardı sıra geldiğini ifade etmek amacıyla sık kullanılmıştır.

- Selim Paşa o sabah güllerinin sümüklü böceklerini topluyor, birer birer yere atıyor, üstüne basıyor, ezerken yüzünü gözünü buruşturuyordu. (157- 11)
- Öğleden sonra nota yazıyor, müstakbel talebesine vereceği ilk basit peşrevleri ve türküleri ayırıyor. (249- 12)

Betimleme yapılırken genellikle eksik cümlelerden faydalanılmıştır. Eksik cümlelerin edatların bitiminde ya da bağlaçların bulunduğu yerde bitirildiği de olmuştur.

- Köşenin başında durup bakarsanız: her pencerede kırmızı toprak saksılar ve kararmış gaz sandıkları. Saksılarda al, beyaz, mor sardunya, küpe çiçeği, karanfil. Gaz sandıklarında öbek öbek yeşil fesleğen. (9- 9)
- Belki onu İstanbul'dan ayıran aile kederinden dolayı taziyet etmediği için. (305- 2)

Romanda sıralı cümleler hem aynı yapıda hem de farklı yapılarda kullanılmıştır. Aynı cümle yapısına sahip olanlar cümleler basit cümlelerden oluşabilir:

- Babası bir metelik yollamadığı senelerde evimde yatırdım, besledim, giydirdim, kuşattım. (350- 14)
- Tevfik' in fedakârlığını güzel bulmuş, sevmiş, sevinmiş. (372- 11)

Sıralı cümleler farklı yapılarda olabilir örneğin basit cümle ve içi içe birleşik cümle bir arada kullanılmıştır:

- İhtiyarın sesi adeta tehditle doluydu, “Gözünü aç, oğlan senin dengin değil.” demek istiyordu. (160- 4)

Eserde yüklem yerine göre cümleler incelendiğinde cümlelerin genelde klasik Türkçe söz dizimine göre sıralandığı görülmüştür. Sadece hitap kelimeleri sonda bulunduğu devrik cümleler vardır:

- Politikayı büyüklere bırak, İmam Efendi. (99- 25)
- Babamın benden başkası yok, efendim. (100- 21)

Eserde hareketli durumları anlatmak, esere akıcılık kazandırmak amacıyla daha çok fiil cümleleri yer alır. Fiil cümlelerinde günümüzde kullanımı azalan görülen geçmiş zamanın hikâyesi kullanılmıştır:

- Ne kadar olsa pazarlık ettikti. (165- 29)

Eserdeki geniş zaman bildiren isim cümlelerinde ek fiilin düşmesi cümlenin eksik cümle gibi algılanmasına sebep olabilir fakat bu cümleler eksik cümle değildir. İsim cümlelerindeki bildirme eki “-dır” kaldırılarak anlatıma doğallık kazandırılmıştır:

- Yemek odası gene eski mutfak(tır). (328- 17)
- Mevliit okumak, mukabele okumak, bunlar onun sanat tarafı, fakat ders vermek inadı, bir çocukluk. (tur) (354- 16)
- Onu arada üzen, düşündüren şey,oğlu Hilmi ile kocası Selim Paşa arasındaki fikir tezdadı...(dır) (38- 19)

Ünlem cümleleri eserde “yazık, vah, ah vb.” ünlem kelimeleri ile yapılabildiği gibi ünlem ifade etmesi istenen fakat herhangi bir ünlem kelimesi olmayan cümlelerde ünlem işareti ile belli bir duyguyu ifade eder hale gelmiştir.

- Kızın çok büyüdü Tefvîk!(89- 12) (Herhangi bir ünlem kelimesi yoktur fakat ünlem ifade eder).
- Hep kendi çıkarına bakıyorsun ha!(151- 15) (“ha” ünlem kelimesidir).
- Yazıklar olsun!(97- 22) (Cümle bütünüyle anlam kelimelerinden oluşur).

Eser cümleleri anlam bakımından incelendiğinde çeşitlilik vardır. İç konuşmalarda olumsuz soru cümlelerine yer verilmiştir. İncelenen eserde Türkçe cümle türlerine örnek teşkil eden seçkin cümlelere yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan. (1998). Her Yönuyle Dil. Ankara: TDK Yay.
- Banguoğlu, Tahsin. (2000). Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayraktar, Nesrin. (2004). Türkçede Fiilimsiler, Ankara: TDK Yay.
- Bilgegil, M. Kaya. (1984). Türkçe Dil bilgisi. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Burdurlu, Zeki İbrahim. (1974).Tümce Çözümlemeleri ve İncelemeleri, İzmir: Karınca Matbbacılık
- Demir, Tufan. (2004). Türkçe Dil bilgisi, Ankara: Kurmay Yay.
- Dizdaroğlu, Hikmet. (1976). Tümce Bilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Erginün, İnci. (1989), “Halide Edip Adıvar’ın Eserlerinde Çocuklar”, Türk Dili Dergisi, Nisan, Sayı 400, Ankara: TDK Yay. 250
- Ergin, Muharrem. (1993). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Erkul, Rasih. (2004). Cümle ve Metin Bilgisi, Ankara: Anı yayıncılık,
- Gencan, Tahir Nejat. (1963). Dil Bilgisi, İstanbul: Kanaat Yay.
- Hatiboğlu, A.Necip. (2005). Türk Dili Dersleri Yazılı ve Sözlü Anlatım, Ankara, Akademi Kitabevi.
- İmer, Kamile; Uzun, N.Engin. (1993). VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayını.
- Karahan, Leyla. (2005). Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, Leyla. (1999). Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. (2003). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi). Ankara: TDK Yay.
- Altan Abdülkadir, Arhan Serdar, Başar Sema, Öztürker Gülderen, Yılmaz

Derya,(2008).İlköğretim Türkçe 8 Öğretmen Klavuz Kitabı, İstanbul, MEB Yay.

Özüdoğru, Şaban. (2001), “Orta Öğretimde Türk Dili Öğretiminin Güncel Meseleleri”. Türk Dili Dergisi, Ankara: TDK Yay. 623- 631,

Zülfikar, Hamza. (2006-a) “Cümle Yapılarına Bir Örnek” Türk Dili Dergisi, Ankara: TDK Yay. 96- 98

Küçük, Sabahattin,(1987), “ Türkçede Şüphe Bildiren Ki Edatı Üzerine”. Türk Dili Dergisi, Haziran, Sayı 426, Ankara: TDK Yay. 367- 372,

Zülfikar, Hamza. (2006-b), “Cümle, Tümce, Tümcecik, Yüklem, Devre, Dönem Üzerine”. Türk Dili Dergisi, Mart, Sayı 651, Ankara: TDK Yay. 219- 226

Korkmaz, Zeynep. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK Yay.

Kurdakul, Şükran. (1994). Çağdaş Türk Edebiyatı- 2, 3.basım,.68- 75, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Korkmaz Zeynep, Ercilasun Ahmet Bican, Zülfikar Hamza, Akalın Mehmet, Gülensoy Tuncer, Parlatır İsmail, Birinci Necat,(1995). Türk Dili Ve Kompozisyon Bilgileri. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.

Necatigil, Behçet. (1992). Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü, 4.basım, İstanbul: Varlık Yayınları. 339- 340,

Türk Dünyası Edebiyatçıları. (2002). Cilt- 1, 111- 113, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Ulaş, Hâlim. (2003). Cümle ve Metin Bilgisi, Ankara: Aktif Yayınevi

EK

Cümle türleri öğretiminin, Türkçeyi doğru ve etkili kullanma açısından Türkçe öğretiminde ayrı bir yeri vardır.

Türkçe programında cümle türleri ile ilgili olarak ilköğretim öğrencilerinde (2. kademe) öğretmen kılavuz kitaplarında belirtildiği üzere gerçekleştirilmek istenen hedefler şunlardır:

1- İsim ve fiil cümlelerini, anlam ve kullanım özelliklerine uygun biçimde kullanır.

2- Kurallı ve devrik cümleleri, anlam ve kullanım özelliklerine uygun biçimde kullanır.

3- Cümlelerin yapı özelliklerini kavrar.

4- Cümlenin ifade ettiği anlam özelliklerini kavrar.

5- Cümleler arasındaki anlam ilişkisini kavrar.

Cümle türleri hususunda, cümle yapıları tezimizdeki sınıflandırmaya benzemektedir fakat her türlü sınıflamaya uyabilecek tarzda ayarlanmıştır. Örneğin Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarının şu an kullanılan öğrenci çalışma kitaplarında ve öğretmen klavuz kitaplarında birleşik cümle birden fazla yüklemi olan cümle, basit cümle ise tek yüklemlilik cümle olarak tanımlanmakta, etkinlikler bu sınıflama üzerine verilmektedir.

Aşağıda 8.sınıf düzeyinde Türkçe öğretiminde kullanılabilecek cümle türlerini kavratmaya yönelik etkinlik örnekleri yer almaktadır.

ETKİNLİKLER

Etkinlik- 1

Numaralandırılmış cümleleri aşağıdaki cümle türlerinin karşısına yazınız.

1-Osman artık mahalle kahvesine her akşam gidiyordu. (1)

2-Boynuna dokununca sallanan, çingıraklı, kül rengi bir eşek vardı ki bayılmıştı. (2)

3-Ne de olsa anasıydı ve onun bütün dünyada biricik sevdiği insandı. (3)

4-Bir daha şikayet gelirse sen bilirsin. (4)

5-Neden göremeyeceksin, göz yummadan yıllar gelip geçiyor. (5)

Basit cümle.....

Ki'li birleşik cümle.....

Bağlı cümle.....

Şartlı birleşik cümle.....

Bağımsız sıralı cümle:.....

Etkinlik- 2

Aşağıdaki metinde geçen cümleleri yapılarına göre uygun yerlere yazınız.

Osman'ın altındaki çam iğnesi tabakası ısınmış tuğla gibi sıcaktı (1). Üstündeki sıcak gölgede bile serinlik yoktu(2). Öğle yaklaştıkça, sıcaklık, ateşli bir nefes gibi havayı, yeri ıslatıyor. (3) Osman arka üstü uzandı, gözlerini yumdu. (4)

Dalarken uzak bir araba sesi işitti. (5) “Mektebe olacak” diyerek uyuyakaldı. (6)
(371- 6)

Basit cümleler:.....

Sıralı cümleler:.....

İç içe birleşik cümleler:.....

Etkinlik- 3

Aşağıdaki cümleleri inceleyiniz. Cümlelerin yapılarına göre türlerini tabloya yerleştiriniz.

Cümleler	Cümle Yapıları
Hiç şüphe yok ki o gün selamlık tekin değildi. . (394- 17)	
Bir sıkıntın <u>olursa</u> bana gel. (180- 24)	
Yani hanımefendi müsaade ederse...(46- 29)	
O bidüziye anlatıyor fakat kızı pek dinlemiyordu. (259- 16)	
Rabia da gayri ihtiyarî gülümsedi.(73- 9)	
Kaldırımlar bozuk fakat tepede bir ay var. (233- 7)	
Hep neşeli ve canlı şarkılardı, çingene başını sallıyordu. (248- 5)	
Bu sabah alışveriş bitti. (89- 1)	

Etkinlik 4

Aşağıdaki bağlı cümlelerin boşluklarına verilen uygun bağlaçları getiriniz.

- Hemen yatınız ( ) yarın sabah da mutlak doktor çağırın Penbe Hanım. (246- 24)
- Bir kere tef çaldığım ( ) dinle sonra söyle. (96- 1)
- Kirpikleri yanaklarına indi ( ) içinden gözleri ıslı ıslı. (257- 32)
- ( ) bir vazifem( ) bir bağım var. (241- 6)

a.Ve

c. Fakat

b.De

d.Ne... ne

Etkinlik 5

Aşağıdaki cümleyi cümle türlerine göre inceleyiniz:

Gerçi sokakta bir sürü kadın erkekle konuşuyor, evde Pembe ile Rakım'ın ağızları durmuyor, konakta Sabiha Hanım'la can dostu. (335- 5)

- a. Yapısına göre :
- b. Yüklem türüne göre
- c. Yüklem yerine göre :
- d. Anlamına göre :

Etkinlik 6

Aşağıdaki cümleler yüklem türüne göre inceleyip örnekteki gibi işaretleyiniz

	İsim cümleleri	Fiil cümleleri
Rabia bu sebepleri dinlerken, zihni alt üst <u>olurdu.</u> (63- 12)		
Yedi yaşında adamakıllı <u>ev işi gören bir kızdı.</u> (24- 2)		
Efendiden bugün <u>bahsetmeyelim.</u> (306- 1)		
O, alafranga ailelerde <u>piyano hocalığı eden bir frenkti.</u> (35) (52- 10)		

Etkinlik- 7

Aşağıdaki cümleleri yüklem yerine göre inceleyiniz.

	Kurallı cümle	Devrik cümle
Bunları affetmese de, lakayt kalabilirdi. (121- 15)		
Politikayı büyüklere bırak, İmam Efendi. (99- 25)		
Babamın benden başkası yok, efendim. (100- 21)		
Fakat bahçeyi en çok çınlatan Rabia'nın şakrak kahkahasıydı. (117- 17)		

Etkinlik- 8

Aşağıda numaralandırılmış cümleleri anlamlarına ve yapılarına göre örnekteki gibi tabloya yerleştiriniz.

Bir hafta sonra, gene pazartesi akşamı, sarayda Peregrini yoktu. (1) Rabia niçin gelmediğini sormadı. (2) Kendince güya tenezzül etmek istemedi. (3) Fakat daha ziyade cesareti yoktu. (4) Efendi' den fena halde sıkılmaya başladı. (5)

O sınırlı sınırlı yalancıkdan gülmek ne zaman bitecekti? (6) Akşam uzadıkça uzuyor, dakikalar bir türlü geçmiyor. (7) O, gene konuşuyor, gülüyor. (8) Fakat rengi solgun, gözlerinin altı halka halka. (9) İçlerinde can yok. (10) Bir kaç defa, ışık çok geliyormuş gibi gözlerini kırıştırdı. (11) (296- 11)

	Sıralı cümle	Basit cümle
Olumlu cümle		
Olumsuz cümle		(1),
Soru cümlesi		

Etkinlik- 9

Aşağıdaki cümleleri yüklem türüne göre ve yapısına göre tabloya yerleştiriniz.

Rabia zerzevat sepetini sallaya sallaya sabahleyin Sinekli Bakkal Sokağına saptı. (1) Bir solukta sokağın ortasına vardı, dükkânın karşısına dikildi. (2) “ İstanbul Bakkaliyesi” levhası yenilenmişti ve dükkânın kapısında biri durmuş, başını kaldırmış levhaya bakıyordu. (3) Acayip bir mahlûktu. (4) Bir çocuk gibi, fakat kılığı çocuk değil. (5) Arkasında pembe bir cübbe, başında abani bir sarık...(6)Arkasında ayak sesi duyunca birdenbire döndü ve Rabia orta yaşlı bir cüce ile burun buruna geldi. (7) Buruşuk yüzünde tabii komiklerin mahzun gözleri vardı. (8) (88- 1)

	Bağlı cümle	Basit cümle	Sıralı cümle
İsim cümlesi			
Fiil cümlesi			

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Halide ÜNSAL			
Doğum Yeri:	Kahramanmaraş			
Doğum Tarihi:	10.06.1985			
Medeni Durumu:	Bekar			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Genç Osman İ.Ö.O.		Aksaray	1996
Ortaöğretim	İmam Hatip Lisesi		Karaman	1999
Lise	Karaman Lisesi		Karaman	2002
Lisans	Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi/ Türkçe Öğretmenliği		Konya	2006
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi/ Türkçe Eğitimi		Konya	2007
Becerileri:				
İlgi Alanları:	Dil bilgisi, Türkçe Öğretimi			
İş Deneyimi:	2006-... Türkçe Öğretmenliği			
Aldığı Ödüller:				
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Şükrü Tuncer (Firuzan Işık İzmirliçil İ.Ö.O. Müdürü) Yusuf Fidan (Ali Taşoluk İ.Ö.O. Müdürü)			
Tel:	0332 323 82 67 05058606446			
E-Posta:	halideunsal@ hotmail.com			
Adres	Aşkan Mah. Buz bağı Sok. Yuvakur Sitesi. Numara:6 Meram/ Konya			